

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2015

Barbora Bezděková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**KRUHOVÝ ŠPERK Z LATÉNSKÝCH
POHŘEBIŠŤ V HORIZONTU LT B-C**

Barbora Bezděková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**KRUHOVÝ ŠPERK Z LATÉNSKÝCH
POHŘEBIŠŤ V HORIZONTU LT B-C**

Barbora Bezděková

Vedoucí práce:

PhDr. Jan John PhD.

Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Obsah

1 ÚVOD	3
1.2 Vymezení pojmu	4
2. DOBA LATÉNSKÁ	5
2.1 Chronologie	6
2.2 Prostorové vymezení	7
2.3 Pohřbívání	8
2.3.1 Pohřební areály	8
2.3.2 Pohřební ritus	12
2.3.3 Poloha těla zemřelého	13
2.3.4 Úprava hrobů	13
2.3.5 Hrobová výbava	14
3. KRUHOVÝ ŠPERK DOBY LATÉNSKÉ	16
3.1 Typy kruhového šperku	17
3.1.1 Nákrčníky	17
3.1.2 Nápažníky	19
3.1.3 Náramky	20
3.1.4 Prsten	22
3.1.5 Nánožníky	22
3.2 Specializovaná výroba, charakter použitého materiálu pro výrobu kruhového šperku ..	23
3.2.1 Bronz a drahé kovy	25
3.2.2 Železo	27
3.2.3 Sapropelit	29
3.2.4 Sklo	31
4. METODA PRÁCE	33
4.1 Sběr dat	33
5. DATABÁZE	35

6. ANALÝZA (Popis dat)	36
6.1 Typy kruhového šperku v nálezovém souboru.....	38
6.1.1 Náramky	38
6.1.2 Nánožníky	46
6.1.3 Nápažník.....	49
6.1.4 Prsteny	55
6.1.4 Nákrčníky	57
6.2. Vztah kruhového šperku k ostatní výbavě	59
7. VYHODNOCENÍ A SHRUTÍ	67
7.1. Procentuelní zastoupení jednotlivých typů kruhového šperku v kontextech	67
7.2. Četnost kruhového šperku vzhledem k pohlaví jedinců.....	69
7.3. Způsob nošení kruhového šperku.....	70
7.4. Výskyt kruhového šperku vzhledem k ostatní výbavě.....	71
7.5. Srovnání oblasti Čech a Moravy	72
8. ZÁVĚR.....	73
9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	75
10. RESUMÉ.....	1
11. PŘÍLOHY	2
11.1. Obrazová část	2
11.2. Data faktorové analýzy.....	10

1 ÚVOD

Předkládaná práce se zaměřuje na hodnocení rozmanité kategorie kruhového šperku starší a střední doby laténské pocházející z oblasti Čech a Moravy. Kruhový šperk tvoří od doby bronzové výraznou a typickou součást ženského kroje. Obecně šperky představovaly ozdobný, reprezentativní a symbolický prvek tvořící charakteristickou složku pohřební výbavy v období laténu. Šperky doprovázejí v různých variantách lidskou kulturu prakticky od jejího počátku až do současnosti. S nástupem laténu však dochází k zásadnímu zlomu v jejich vývoji, nově se vyskytují varianty, které doposud nebyly známy. Kontinuita výskytu tohoto typu artefaktu v materiální kultuře je zachována do dnešní doby napříč všemi věkovými kategoriemi bez ohledu na pohlaví jejich nositelů.

Práce se primárně pokouší přiblížit obecnou charakteristiku formálních vlastností kruhového šperku. Dále pak poskytne vyhodnocení výskytu šperků z hlediska jejich četnosti v nálezovém souboru, početního zastoupení v rámci pohlaví zesnulých jedinců, způsobů nošení kruhového šperku a zhodnocení jeho vztahu k ostatní hrobové výbavě. Od původního záměru hodnocení způsobu nošení kruhů v rámci jednotlivých období v laténu jsem upustila z důvodu chybějících dat, z výsledku také plyne, že poloha kruhů se ve sledovaném období příliš nemění.

Druhá kapitola zahrnuje nejprve stručnou charakteristiku doby laténské. V této části se zabývám chronologickým a prostorovým vymezením, popisem kontextů, v nichž se tyto typy artefaktů vyskytují, tj. pohřebními areály, hrobovými celky, pohřebním ritem a hrobovou výbavou ve sledovaném období.

Třetí kapitola je věnována problematice kruhového šperku, jeho obecnému pojetí a jednotlivým typům a materiálům, z nichž jsou šperky vyráběny.

Čtvrtá kapitola se zabývá samotnou metodou práce. Jsou zde popisovány její hlavní cíle a způsob sběru dat. Dále se zaměřuje na deskriptivní systém.

Pátá stěžejní kapitola je věnována popisu analyzovaných dat a jejich částečnému vyhodnocení. Pozornost je zaměřena na početní zastoupení kruhových šperků v rámci sledovaných kontextů, na jejich nálezové okolnosti, polohu a popis chronologického zařazení. Data jsou analyzována zvláště pro oblast Čech a Moravy.

V závěru této kapitoly se věnuji hodnocení výskytu kruhového šperku vzhledem k ostatní hrobové výbavě. Za pomoci aplikace faktorové analýzy vyhledávám strukturovanost v datovém souboru.

Šestá kapitola prezentuje rozbor výsledků zjištěných analýzou a data dále vyhodnocuje, shrnuje. V závěru pak najdeme porovnání tendencí a zvyklostí v oblasti Čech a Moravy.

Na úvod je také nutné zdůraznit přesnější chronologické vymezení tématu. Časový rámec práce bude vycházet, jak již bylo zmíněno, z horizontu tzv. plochých kostrových pohřebišť z období LT B-C1. Pro následné období LT C2 nejsou k dispozici relevantní data.

1.2 Vymezení pojmu

Pojmem kruhový šperk se rozumí kolekce artefaktů vyrobených z různých materiálů, ponejvíce z bronzu, pomocí specializovaných výrobních technik. V období laténu představuje jednu z nejčastějších složek hrobové výbavy. Kategorii kruhového šperku představují náramky, nánožníky, nákrčníky, nápažníky a prsteny. Z hlediska jejich podoby se setkáváme s velkou variabilitou tvarů i druhů výzdoby.

2. DOBA LATÉNSKÁ

Následující odstavce lze chápat jako stručný úvod do problematiky. Hlavní pozornost je v této kapitole věnována plochým kostrovým pohřebištím, která představují nejčastější místo výskytu kruhových šperků. Tahle část se tedy zaměří hlavně na problematiku spojenou s laténskými hroby.

Od konce 19. století se v literatuře opakovaně zdůrazňoval význam naleziště La Tène objeveného na písčitých březích švýcarského jezera Neuchâtel. Postupně lokalita přinesla velké množství železných předmětů, které se charakterově lišily od známých nálezů v Hallstatu v Horních Rakousích. Tento fakt postupně směřoval k přehodnocení datace a podrobnějšímu dělení doby železné. Jako první toto období označil právě jako dobu laténskou roku 1872 švédský archeolog Hans Hildebrand. O dva roky později výsledky své práce zpřístupňuje na mezinárodním sjezdu ve Stockholmu. Dobu železnou dělí na starší úsek, který dle pohřebiště v Hallstatu nazval dobou halštatskou a dále na mladší úsek, ten označil dle lokality La Tène jako dobu laténskou. Termín doba laténská se tedy v literatuře prvně objevuje a je obecně přijímán koncem 19. století (Filip 1956, 36).

Zaměření na toto období bylo v Čechách spojeno s objevem kostrové pohřební nekropole Jenišův Újezd v Podkrušnohoří (okr. Bílina). V části pohřebiště provedl výzkum a publikoval ho R. Weinzierl. Ten datoval nekropoli již na počátek laténské kultury v Čechách, jeho dílo výrazně ovlivnilo všechny následující klasifikační pokusy a vzbudilo zájem i o některé starší nálezy. Výzkum takto velkého pohřebiště byl první svého druhu ve střední Evropě a dodnes je Jenišův Újezd největším známým laténským pohřebištěm v Čechách (tamtéž str. 38, blíže viz. Weinzierl 1899, Waldhauser 1987).

Doba laténská (tj. mladší doba železná, tento termín není u nás již příliš používán) střídá dobu halštatskou a je závěrečnou fází epochy doby železné. Železo se stává již běžně užívaným materiálem pro výrobu všech předmětů denní potřeby. Dobu laténskou též můžeme označit jako období protohistorické, a to z toho důvodu, že máme prvně k dispozici mimo svědectví hmotných artefaktů i historické zprávy z antického prostředí, vypovídající o událostech v „barbarské“ Evropě. Zprávy vzešlé z pera antických autorů přinášejí informace o Keltech či Galech, nebo také Galatech.

Zcela první zmínku o Keltech obsahuje dílo historika Hérodota z 5. století př. n. l. (Venclová 2008, 21). Stěžejním pramenem pro poznání života Galů jsou proslulé *Caesarovy Zápisky o válce galské* (Filip 1956, 19).

Laténské období se z hlediska archeologických pramenů projevuje poměrně jednotnou symbolikou, tzv. laténským stylem, a značně homogenní laténskou kulturou, pro niž jsou charakteristické regionální proměny ve sférách rituálních aktivit, sídelní struktury a ekonomiky. Typická je pro toto období především společná symbolika (Venclová 2008,21). Laténský umělecký styl určoval vývoj a byl i dále přejímán řadou dalších pravěkých kultur, imitován byl buďto celý ráz laténského uměleckého stylu, nebo jen jeho prvky, které si kultury regionálně přizpůsobovaly k obrazu svému (Neustupný 1946, 404).

Pojem laténská kultura je v některých případech interpretován jako kultura Keltů, toto vyjádření není ovšem tak jednoznačné. Díla antických autorů umisťují jádro osídlení keltského etnika na sever od Alp. Jazykovědci jsou schopni rozeznat původ některých zeměpisných názvů. Ačkoliv je přítomnost keltského etnika na našem území doložena a bezesporu Keltové toto území obývali, mohli se zde společně vyskytovat i s lidmi z jiných nekeltských národů (blíže k problematice etnicity Filip 1956, 56-57).

2.1 Chronologie

Z pohledu chronologie byla hlavní periodizace pravěku založena na systému relativním. S ohledem na dlouhodobé bádání, rozvoj archeologie včetně jejích metod i postupný výskyt nových nalezišť, byly chronologické systémy několikrát zpřesňovány a upravovány. Doba laténská je na našem území datována pomocí absolutní a relativní chronologie. Pro absolutní chronologii existuje celá řada získaných dat vymezených pomocí přírodovědných metod, avšak výsledky tohoto datování nejsou zcela přesné a musí počítat s odchylkou, důvodem je nepřesnost radiokarbonové metody pro kalibrační křivku v časovém horizontu 800 – 200 BC. Naopak pro relativní chronologii je vytvořeno detailní třídění, které vychází z chronologických systémů tvořených pro oblast střední Evropy na základě souborů artefaktů pocházejících z hrobů (Venclová 2008, 21-22).

O. Tischler navazuje na Hildebrandovu práci a dále dělí dobu laténskou na tři vývojové fáze: časnou, střední a pozdní. Tischlerova klasifikace vychází převážně z nálezů spon a mečů s pochvami (Filip 1956, 36). Základní a zároveň nejpoužívanější koncepci představuje systém Paula Reineckeho a jeho stupně LT B, C a D, ty jsou postupně rozděleny ještě na kratší úseky LT B1 – B2, LT C1 – C2 a LT D1 – D2. Doba laténská je tedy na našem území vymezena lety 480 – 25 BC (Venclová 2008, 21 – 22). V horizontu LT B1 – C1 byla navíc pro oblast Čech propracována velmi citlivá chronologie na základě kolekcí kovových artefaktů včetně některých typů kruhového šperku (např. náramky, švartnové ozdoby či skleněné náramky), která vytváří fáze LT B1a, B1b, B1c, B2a, B2b, C1a a C1b (Čižmář 1975, Waldhauser 1999).

Na přelomu 19. a 20. století byla ve Švýcarsku prokopána některá větší laténská pohřebiště a ta přinesla bohaté množství nálezů (např. Münsingen u Bernu, Vevey či Andelfingen). Velký počet nalezených spon vyústil v jejich celkovou klasifikaci, která byla zhotovena odlišně od Reineckeho periodizačního systému. Celkově se o takové třídění pokoušel Wiedmer a Viollier. Wiedmerův chronologický systém je založen na nálezech z pohřebiště v Münsingenu, přičemž na pohřebišti rozlišuje horizonty Ia, Ib, Ic a II. Naopak Viollier založil své třídění na nálezech pocházejících z celé oblasti Švýcarska. Viollier rozlišuje stupně L Ia, L Ib, L Ic, L II. Ve shodném období se o periodizaci latěnu pokusil také francouzský archeolog J. Déchelette, který toto období dělí na tři periody: L I – III. Většina středoevropských děl však vychází z Reineckeho periodizačního systému, přičemž lze konstatovat, že jeho třídění bylo převzato jako norma a vzor pro třídění materiálů (Filip 1956, 40- 48).

2.2 Prostorové vymezení

Keltská civilizace v českých zemích je součástí rozsáhlého komplexu tehdejšího laténského světa, který se rozkládal na velkém území dnešní Evropy. Prvotní oblast, kde se formuje keltské etnikum, se nacházela na území Švýcarska, severovýchodní Francie, jihozápadního Německa včetně části Čech. V důsledku expanze, která byla vyvolána patrně kvůli přelidnění, touze po zabírání nových oblastí či kořisti z vyspělých sousedních teritorií, se Kelty postupně zalidňují velká část Evropy (Čižmářová 2001, 3). Jedná se na nejzápadnější hranici o oblast, kterou ve směru sever

– jih tvořilo území Skotska a Britských ostrovů sahající až na Iberský poloostrov, dále oblasti Slezska až po hranici Středozemního moře a ve směru západ – východ tvořil hranici Atlantský oceán až po území Karpat (z části keltské kmeny pronikly i do oblastí Malé Asie (Bujna 2005, 1)). Keltové osidlující postupně Evropu s sebou přinášejí laténskou kulturu (Čižmářová 2001, 5). Oblast českých zemí je dodnes často označována jako srdce Evropy, díky své geografické poloze jsou místní keltské kmeny ovlivňovány okolním prostředím a přejímají impulsy ze všech stran, které k vlastnímu obrazu harmonizují a následně předávají dál (Bouzek 2009, 10). Jádrem osídlení na Moravě je jih v oblasti brněnské kotliny (Čižmářová 2001, 15), území Čech je osídleno téměř všude, výjimku představují horské oblasti Šumavy, Krkonoš, Krušných hor a dalších pohoří včetně Českomoravské vysočiny a všech poloh nad 400 metrů nad mořem (Waldhauser 1999, 20). O pronikání prvních Keltů na naše území svědčí z hlediska archeologických pramenů nálezy z tzv. předduchcovského horizontu fáze LT B1a (blíže Holodňák- Waldhauser 1984, 30 – 31).

2.3 Pohřbívání

2.3.1 Pohřební areály

Vedle rozsáhlých sídelních areálů v podobě obytných areálů a areálů aktivit (k jejich koncepci blíže Neustupný 1986) je v tomto období evidováno hlavně mnoho pohřebních areálů. Naprostá většina nálezů laténských kruhových šperků je spojena právě s pozůstatky pohřebních aktivit. Plochá kostrová pohřebiště jsou jedním z nejspolehlivějších a nejvýraznějších archeologických projevů, který přináší svědectví o době laténské ve střední Evropě (Filip 1956, 61). Osídlení Čech a Moravy je tedy na základě archeologického materiálu v období středního laténu spojováno nejčastěji s těmito nejvýraznějšími projevy (Drba – Rybová 1998, 89). Tahle forma pohřebního ritu již nevyžadovala mohylový násyp, proto se hroby označují jako ploché. Dosavadní poznání pohřebních aktivit tedy vychází z nálezů hrobových celků z období LT B – C1 (Venclová 2008, 83). Počátkem druhé poloviny 3. století BC se začíná postupně v Čechách a na Moravě vytrácet tradice kostrových hrobů a pomalu se začíná

přecházet k hrobům žárovým (Bouzek 2009, 109). Tradice pohřbů s nespálenými těly však ve středním latěnu dominuje.

Laténská pohřebiště vzbuzují z hlediska prostorového rozložení převážně ve starší době dojem téměř řadových hřbitovů. Filipova mapa rozložení laténských plochých pohřebišť dokumentuje, že se naleziště objevená do první poloviny 19. století nacházejí v nejúrodnějších oblastech střední Evropy (Filip 1956, 63). Artefaktová náplň pohřebišť se zdá být ve většině oblastí téměř homogenní. Do hrobů jsou ukládána těla všech vrstev společnosti, žen, mužů i dětí. Inventář hrobových celků je také téměř shodný. Mužům byly do hrobů vkládány povětšinou zbraně, pro ženy naopak byla signifikantní hrobová výbava v podobě šperků (Filip 1956, 62- 64). Celková situace hrobových celků bude shrnutá níže.

Čechy:

V Čechách bylo do poloviny 20. století zachyceno zhruba na 400 pohřebních nekropolí, rozprostírajících se v nejúrodnějších oblastech (obrázek Filip 1956, str. 67- v mapě nejsou evidovány novější výzkumy). Do roku 1998 zde bylo zaregistrováno nejméně 633 laténských pohřebních nekropolí, toto číslo však neustále narůstá. Pro srovnání uvádí J. Waldhauser počty pohřebišť nalezené v dalších oblastech obývaných keltským etnikem. Tak například v Bavorsku bylo dokumentováno něco málo přes 160 pohřebišť, z oblasti francouzské Champagne pochází doklady zhruba tří set pohřebišť, stejně jako ve Francii je i obdobná situace ve Švýcarsku, ovšem je nutné vzít v úvahu, že tyto geografické komplexy mají rozdílnou rozlohu. Přesto lze konstatovat, že území českých zemí v době obývané keltskou kulturou patřilo v rámci Evropy k těm s největší koncentrací osídlení, s kterým jsou spojeny bezvýhradně i praktiky pohřební (Waldhauser 1999, 13).

Výskyt českých pohřebišť se rozkládá na celém území od Krušných hor směrem do středu země, oblast se rozprostírá přes Slánsko, Lounsko, území Prahy, Kolínsko až k hornímu toku řeky Labe. V Ústeckém kraji se objevuje největší koncentrace nalezišť. Téměř úplná absence pohřebišť je zaznamenána v horním Pojizeří či také na území severně od Čech. Naopak nápadná koncentrace těchto pohřebišť se vyskytuje

v severozápadních Čechách přímo pod Krušnými horami, které doplňuje druhá oblast s vysokou koncentrací na střední a dolní Ohři (Filip 1956, 65).

Z hlediska dějin výzkumu pohřebišť v oblasti **Čech** patří mezi prvně systematicky dokumentované lokality jednoznačně Jenišův Újezd, který čítá celkem 138 hrobů (viz. blíže Weinzierl 1899, Waldhauser 1978, Budinský 1970) a který je dodnes největší prozkoumanou lokalitou svého druhu na území střední Evropy. Podrobné zpracování se též dostalo například pohřebním areálům v Dobré Vodě, Letkách, Stránce, Radovesicích a Tuchomyšli (Waldhauser 1987). Od druhé poloviny 50. let se v rámci české archeologie pozornost obrací na výzkumy regionů, kdy dochází k postupné kompletaci nálezových fondů výzkumů staršího data. Nálezy z laténských pohřebišť byly zpracovány pro oblast středního Polabí (Sedláčková-Waldhauser 1987), Litoměřicka (Zápotocký 1973), středního Poohří (Holodňák 1988), Podkrušnohoří (Budinský 1983), středního Pojizeří (Waldhauser- Salač 1977) a Slánska (Moucha doplnit datum), pro jižní Čechy (Michálek 1985) či pro oblast Prahy (Bureš 1987). Nejaktuálněji pak byly zpracovány nálezy z oblasti horního Polabí (Mangel 2009). Mezi jeden z posledních objevů rozsáhlejšího laténského pohřebišť patří záchranný výzkum 48 hrobů na lokalitě v Kutné Hoře (Valentová 1993) či záchranný výzkum třinácti středolaténských hrobů v Tišicích (Turek 1997).

Morava:

Moravská pohřebišť datovaná do doby laténské patří k nejkvalitnějším nálezovým souborům tohoto období, především jde o lokality pocházející z okresu Brno a Vyškov (Čižmářová 2013, 7). Na Moravě je známo více jak 150 pohřebních nekropolí, které čítají desítky pohřbů, přes menší hřbitůvky až po osamocené nálezy (Čižmářová 2001, 6). Pohřebišť taktéž zaujímají nejúrodnější oblasti především s koncentrací v širším okolí Brna. Ucelený pás pohřebišť postupuje z jihu od Moravského krasu přes Brno Dyjsko-svrateckým úvalem a navazuje až na nálezy dolnorakouské. Pohřebišť pokračují na západ k Moravskému Krumlovu, severozápadně do oblasti Vyškova a na opačné straně na východě se koncentrují na Kyjovsku a Znojemsku (Filip 1956, 69).

Moravské bádání zaměřující se na dobu laténskou lze rozdělit na tři vývojové etapy. Pro počátky studia jsou charakteristické nálezy prvních laténských hrobů, to završují na začátku 20. století prvotní pokusy o syntetické zpracování tohoto období na Moravě. V následující etapě je především díky rozsáhlým terénním výzkumům získána bohatá škála archeologického materiálu, na jehož základě je vypracováno mnoho teoretických děl. Ty charakterizují třetí etapu výzkumu, tj. poválečné období až do současnosti, se kterou je dále spojen velký zájem o výzkum sídelních aktivit v době laténské. Jedny z nejvýznamnějších moravských pohřebních nekropolí (např. Bučovice, Holubice, Nížkovice, Křenovice) byly publikovány A. Procházkou v souhrnném přehledu laténského osídlení na Vyškovsku. Na Procházkou navazují publikace J. Poulíka týkající se výzkumu pohřebišť (Pustiměřské Prusy, Brno-Maloměřice) (Čižmářová 2004, 19- 24). Rozsáhlý katalog laténských pohřebišť na Moravě přináší publikace J. Meduny (Meduna 1980). Další práce obsahují shrnutí materiálů z prozkoumaných pohřebišť v rámci regionu Čáslavsko a Kutnohorsko, uváděny jsou zde pouze jednotlivé nálezy bez bližších nálezových okolností (Čižmář-Valentová 1977). Z pramenů bez výhrad použitelných pro studium moravských pohřebních nekropolí z období laténu, jsou stěžejní především publikace J. Čižmářové. Autorka nově publikovala pohřebišť Brno-Maloměřice (Čižmářová 2005), po němž následovalo nové zveřejnění pohřebišť Křenovice a Holubice (Čižmářová 2009). Dlouhodobou snahou autorky bylo postupné zveřejnění všeho dostupného materiálu z moravských pohřebišť doby laténské, na základě čehož vznikají další práce, přehledně publikované souhrnné katalogy z okresů Brno-město a Brno-venkov (Čižmářová 2011) a z okresu Blansko a Vyškov (Čižmářová 2013).

Laténská pohřebišť se nacházejí většinou na nízkých terénních vyvýšeninách, mírných svazích či na hranách teras vyhýbajících se záplavovým oblastem. V Čechách a na Moravě jsou známé doklady rozsáhlejších pohřebních nekropolí čítajících desítky hrobových celků (např. Jenišův Újezd 138 hrobů, Brno-Maloměřice 76 hrobů, Holubice 77 hrobů), menších pohřebišť (např. Hostivice, Dobrá Voda) až po ojedinělé nálezy, které nutně nemusí znamenat pohřeb jen jednoho člověka, jelikož zbytek pohřebišť mohl v důsledku mnoha různých příčin včetně vlivu postdepozičních transformací zaniknout. Pohřebišť se však nikdy nerozrůstala do velmi rozsáhlých

ploch mrtvých, spíše se dá hovořit o malých až středně velkých hřbitovech, které vykazují rysy uzavřenějšího tvaru nepřesahující zpravidla počet padesát hrobů. Na základě toho lze soudit, že hřbitůvky sloužily pro pohřby zesnulých jedinců pocházejících z menších komunit (Drda – Rybová 1998, 103). Toto byla dřívější představa o rozloze laténských pohřebišť, která byla interpretována spíše jako menší hřbitůvky, novější nálezy však toto tvrzení vyvracejí. Aktuálnější výzkumy dokládají pohřebišťe čítající přes pět desítek hrobů, jako například na lokalitě Praha Ruzyně či Kutná Hora. Návaznost jednotlivých fází pohřbívání u většiny nelze sledovat, výjimkou je dlouhá pohřební kontinuita na lokalitě Jenišův Újezd (Venclová 2008, 85).

Z hlediska vnitřní organizace můžeme na pohřebišťích sledovat tendenci ukládání prvních jedinců, tedy nejstarších pohřbů, v nejvyšších polohách v rámci pohřebišťe, s postupujícím časem, v jehož průběhu byla daná nekropole využívána, se hroby pozvolna přesouvají do nižších poloh. Z hlediska orientace je často patrné respektování pásu, který je orientován ve směru sever – jih, nebo také západ – východ, tuto zónu pak mohou navíc doplňovat menší skupinky hrobů umístěné nedaleko tohoto prostoru (Drda – Rybová 1998, 104). V oblastech s hustou koncentrací zas hroby vytvářejí jakési shluky striktně oddělené od sídelních ploch většinou ve vzdálenosti zhruba 200-300 metrů od sídlišť, které jsou umístěny v menších nadmořských výškách (Venclová 2008, 84).

2.3.2 Pohřební ritus

Pohřební ritus laténské kultury je birituální. Naprostá většina hrobů obsahuje jednoho jedince, v ojedinělých případech se jedná o hroby vícečetné obvykle s dvěma jedinci vedle sebe či v pozici nad sebou. Pohřební ritus respektuje zažitě zvyky Keltů, jako je základní orientace, forma, jakou byla pohřební jáma upravena a způsob uložení zesnulého jedince. V několika případech bylo tělo navíc vkládáno do rakve, haleno do textilií či pouze opatřeno dřevěným příklopem - v případě mužů válečníků se jednalo o štíty (Drda – Rybová 1998, 104 – 106).

2.3.3 Poloha těla zemřelého

Zcela typická je poloha těla na zádech s hlavou orientovanou výlučně na sever, ovšem existují zde menší odchylky (tamtéž, 104 – 106). Za výjimku lze považovat orientaci východ – západ například na lokalitě Bučovice (Procházka 1937, 64 - 65) či Křinec (hrob č. 29, Sedláčková – Waldhauser 1987, 146). Natažená poloha s rukama podél těla se dá pojmout skoro jako pravidlo, v případě odchylek se může hovořit pouze o odlišné poloze horních a dolních končetin (Venclová 2008, 86). Za anomálie lze považovat doklady pohřbů ve skrčené poloze na boku - například lokalita Maloměřice (hrob č. 66, Čižmářová 2005), či na břicho - například lokalita Radovesice 2 (hrob č. 21, Budinský - Waldhauser 2004). Tyto odchylky jsou ale spíše ojedinělé. Téměř jednotný ráz polohy těla zemřelého je typický pro oblast Čech i Moravy.

2.3.4 Úprava hrobů

Osteologický materiál z laténského období je na území Čech i Moravy nacházen v poměrně dlouhých a úzkých pohřebních jámách, jejichž rozměry se pohybují průměrně mezi 220 cm na délku, zhruba 80 cm na šířku a hloubce okolo 150 cm. Je nutné brát v úvahu odchylku plus minus 20 cm. V ojedinělých případech byly nalezeny hrobové jámy, jejichž rozměry měly délku až 300 cm. Dětské hrobové jámy jsou nejčastěji o délce jen 81 až 89 cm. Nejširší hrob dosahuje šířky přes 160 cm, naopak ten nejúžší měl zhruba půl metru. Tyto uvedené rozměry odpovídají horní části hrobu, který se většinou nachází těsně pod ornici, a jsou charakteristické odlišným zbarvením v podobě tmavší výplně, která se směrem ke dnu obvykle zužuje. Setkat se můžeme i s hrobovými jámami s kosterními pozůstatky v menších hloubkách, u kterých se ostatky mohou nacházet těsně pod povrchem, nebo mohou být v důsledku intenzivní orby obnaženy i se šperky, jako v případě lokality Kralovice u Slaného. Jak již bylo řečeno, hrobovou jámu v případě kostrových hrobů identifikuje obdélný i trapézovitý půdorys většinou tmavší, v menším množství případů světlejší barvy výplně, a to pokud je sediment v okolí tmavší (Waldhauser 1999, 18). V hrobech jsou zaznamenány i stopy po dřevěných rakvích (např. Stránce, hrob č. 1, - Waldhauser 1987). Ojedinělá podoba hrobového celku se vyskytla na moravské lokalitě Blučina 3 (hrob č. 20). Zde byl pohřbený jedinec ve vyhloubené obdélné hrobové jámě, do které

byla udělána menší hrobová jáma, v níž byla rakev. Výbava hrobu byla velmi bohatá, obsahovala téměř třicet předmětů a jejich fragmentů, zhruba polovina artefaktů byla uložena v organické schránce, která byla umístěna na ruce zemřelého jedince (Čižmářová 2011, 109-110)

2.3.5 Hrobová výbava

Skladba hrobové výbavy do značné míry odráží pohlaví, věk, rodinný stav a postavení pohřbených jedinců ve společnosti. I přes značnou různorodost předmětů doprovázející zesnulé na onen svět se podařilo vyčlenit základní uskupení – garnitury (obr.1, Waldhauser 1987, 40). Prvně se o toto rozdělení pokusil J. Filip, který vyčlenil pět skupin s typickou skladbou hrobových milodarů (Filip 1956). Další snaha o zachycení opakujících se skladeb v hrobových výbavách je spojena s úsilím J. Waldhausera. Ten na základě jejich studia vyčlenil devět samostatných kategorií (garnitura 100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800 a 900).

K problematice kruhového šperku se vztahuje garnitura 200, pro kterou je charakteristická kombinace výbavy nánožníků doplněna dalšími typy kruhového šperku, převážně náramky, nápažníky, sponami a zpravidla vždy opaskem. Poté garnitura 300, pro niž je typická poloha náramků na obou pažích, bez nánožníků, doplněná drobnými artefakty. Garnitura 400 představuje výskyt náramku na jedné paži, kterou většinou nedoprovází další předměty. Garnitura 500 je spojenou pouze s výskytem nápažníků. Dále ještě v garnituře 600 je zastoupení drobného kruhového šperku spojené s výskytem malých rozměrů hrobových jam.

Garnitury byly porovnány s antropologickým určením pohlaví a stářím zesnulých, což vygenerovalo jakési skupiny pohřební výbavy, která se vztahovala buď k mužským anebo ženským hrobům. Garnitura 200 s nánožníky představuje skupinu žen ve věku do patnácti let a v pokročilém věku, obdobně jako v případě garnitury 300 s náramky. Stejně tak v případě garnitury 400 s jedním náramkem a garnitury 500 pouze s jedním nápažníkem, které byly součástí ženské pohřební výbavy, v malé míře mužské. U garnitury 600 lze hovořit o všech věkových kategoriích bez ohledu na pohlaví jedinců (Waldhauser 1987, 40- 42; 1999, 220 – 221).

Základní skupiny tedy tvoří hroby mužů bojovníků (artefakty jsou meč, hrot kopí, štít, železná spona výjimečně s bronzovým či železným náramkem), dále muži bez zbraní (artefakty jsou železná spona, výjimečně náramek), v případě opačného pohlaví se jedná o skupinu žen s bohatou výbavou (artefakty jsou nákrčníky, nánožníky, bronzové spony, prsteny, párové náramky z bronzu, náramky ze švartny, železa anebo skla z mladší fáze, opasek) a skupiny žen s chudou výbavou (artefakty jsou jeden až dva náramky, spony). Setkáváme se též s hroby bez výbavy, u nichž lze původně předpokládat přítomnost alespoň základních artefaktů. Mimo již zmiňované nejčastější hrobové přídavky jsou dále objevovány již v menší míře keramické nádoby, jantarové a skleněné korálky, závěsky, nože, nůžky, přesleny, brousky apod. Z hlediska polohy milodarů byly uloženy v účelové poloze (Venclová 2008, 86).

Nejčastěji jsou v nálezovém fondu nacházeny zbraně a šperky, které lze definovat jako pohlavně specifické artefakty. Z výše uvedených informací plyne, že laténská kultura má svoji charakteristickou formu pohřebního ritu a skladeb milodarů, která se řídí určitými pravidly a je ovlivňována mnoha různými faktory. Zejména se jedná o věk, pohlaví a společenské postavení pohřbených jedinců. Nyní, po nastínění kontextu nálezových okolností šperků, můžeme přistoupit k charakteristice jich samotných.

3. KRUHOVÝ ŠPERK DOBY LATÉNSKÉ

Kruhové šperky patří k neodmyslitelné součásti hrobové výbavy laténských kostrových pohřbů. Zálibu v jejich nošení měly především ženy, v menší míře pak i muži. Tyto artefakty často představují jedinečné výrobky, u nichž se obvykle snoubí jemná řemeslná práce a speciální znalost uměleckého řemesla. Pravděpodobně neměly primárně pouze dekorativní účel, nýbrž byly zřejmě vnímány jako nositele ochranné moci pro svého majitele, s čímž souvisí i způsob umístění šperků, který mimo sociálního měřítko charakterizuje i ideové zvyklosti (Čižmářová 2001, 7). Tradici způsobu zdobení končetin pomocí párových ozdob zápěstí a nohou lze klást nejdříve do doby bronzové, následně pak právě do období halštatu, kdy se jednalo o signifikantní ženský element v pohřební výbavě (Bujna 2005, 3).

Tato kapitola popíše formální stránku těchto artefaktů, pozornost se také zaměří na specializaci řemesel, které jsou s výrobou šperků spjaty, a materiály, ze kterých byly kruhové šperky vyráběny. Způsob nošení jednotlivých kategorií kruhových šperků se v průběhu fází středního latěnu nijak zvlášť nemění. Hlavním předmětem proměny v horizontu LT B1a – C1b je spíše samotná typologie šperků.

Šperku v laténském období v rámci České republiky doposud nebyla věnována samostatná publikace, analýzu nálezů je však možné najít v syntetických pracích věnovaných době laténské či pravěku. Jiná situace je na sousedním Slovensku, kde J. Bujna svoji pozornost zaměřil na detailní typologické členění kruhových šperků, které provedl na základě nálezů z ženských kostrových hrobů pocházejících z celého Slovenska (blíže Bujna 2005).

Variabilitu kruhových šperků utváří několik základních proměnných, jakými jsou jednak surovina, technické a výtvarné zpracování, tak i způsob nošení. Finální podoba a tvar byla ovlivněna nejen na základě tehdejších trendů, ale i uměleckým projevem konkrétního řemeslníka. „*Laténské umění vychází z vnímání světa jako měnícího se, nestálého, živoucího, v mnohém iracionálního* (Bouzek 2009, 31).“ Vývoj uměleckého stylu se postupně transformoval z geometrického umění halštatské kultury na tzv. laténský umělecký styl (Bujna 2005, 3). Laténský styl, projevující se především v umělecké tvorbě, je nově inspirovaný etruskými a řeckými vzory, z nichž přejímá figurální a rostlinné motivy, které si osvojuje a kombinuje s vlastními prvky (spirálka,

esovité motivy apod.) a spojuje je tak do svébytného uměleckého projevu (Venclová 2008, 116-118). Zhruba kolem roku 300 př. n. l. vychází z rostlinného stylu nový, tzv. plastický styl, který přejímá staré prvky a přenáší je do reliéfní podoby (Obr. 2). Charakteristickým projevem nového vzhledu je optický pohyb docílený rotací původních motivů. Ke konci 3. století př. n. l. dosahuje tato umělecká forma svého vrcholu. Při dekorování šperků se spojují nejrůznější techniky a šperky nabývají téměř až barokní výraz. Nástup nových směrů místní produkce ovlivňuje umělecké řemeslo, které vyvrcholilo nezvykle bohatou tvarovou a výzdobnou variabilitou rozšířenou navíc o různorodé materiály (Drda- Rybová 1998, 98- 99).

3.1 Typy kruhového šperku

Dle způsobu nošení můžeme jednotlivé kruhy rozdělit do těchto kategorií:

3.1.1 Nákrčníky

Torques neboli nákrčník je znám již v době halštatské a je mnohdy spojován s marnskými kostrovými hroby, kde je často nacházen. V době laténské je výskyt nákrčníků doložen od stupně LT B1 pouze do fáze LT B2b. V písemných pramenech jsou torquesy často zmiňovány ve vyprávěních o římsko-galských válkách, kde jsou mnohokrát popisovány jako charakteristická ozdoba galských bojovníků. Vyobrazeny jsou též na galských mincích v podobě ozdoby na krku mužů, taktéž galské sochy prezentují torquesy jako ozdoby osob mužského pohlaví (Waldhauser 1999, 57).

Nákrčníky jsou však nalézány jak na krku v ženských hrobech, tak na hrdle v hrobech mužů. K dispozici jsou doklady vyhotovené z větší části z bronzu, méně často se můžeme setkat s železnými exempláři (Bujna 2005, 4).

V případě Čech se torquesy nacházejí nejčastěji v plochých ženských hrobech. To se ovšem neshoduje s interpretací ze studia ikonografických pramenů i plastik, kdy například v Mšeckých Žehrovicích byla nalezena známá plastika bezpochyby mužské hlavy, která měla na krku torques (Obr. 4). V hrobě byl nalezen torques spolu se zbraněmi zatím pouze v jednom případě při výzkumu v Praze 9 - Hloubětíně.

V ostatních případech, kde bylo k dispozici antropologické určení pohlaví jedince, lze mluvit výhradně o ženských hrobech.

Na pohřebišti v Radovesicích II. je torques s náožníky znám ze dvou bohatých hrobů, ženy ve věku 50-60 let (hrob 13/81) a jedince, pravděpodobně ženy, ve věku 40-50 let (hrob 15/81). Datovány jsou do horizontu LT B2a a LT B2b. Další lépe dokumentované nálezy pocházejí z výzkumů v Podkrušnohoří, kde byly nalezeny nákrčníky výhradně z bronzu, vyskytují se maximálně v jednom až dvou hrobech, přičemž na většině pohřebišť zcela chybí (Radovesice I., Tuchomyšl, Libkovice, Bílina- Chudeřice, Hostomice). Jejich doklady jsou známy pro stupeň LT B1 (tj. 4. století př. n. l.) a pokračují do fáze LT B2b, to znamená zhruba do poloviny 3. století př. n. l.. Vyskytují se nejčastěji v bohatých ženských hrobech spolu s další početnou výbavou a korelují s náožníky. V některých případech (hrob 13/81 z Obrnic, hrob 15/81 z Radovesic II.) se pravděpodobně jedná o importy. V ostatních částech Čech je jejich zastoupení taktéž početné, jedná se nejčastěji o bronzové exempláře časově od fáze LT B1a (Žalov u Prahy, Křinec u Nymburka). V hrobech s chudší výbavou je možno nalézt alternativy bronzových nákrčnicků zhotovených ze železa. Import z oblasti horního Porýní v podobě diskovitého nákrčnicku byl doložen v Praze 3 - Žižkově (č. 371) (Waldhauser 1999, 58).

Z hlediska věku jsou nákrčníky nalézány nejdříve u žen ve věku od osmnácti do dvaceti let. Nákrčníky mohly dívky získávat v jakémsi iniciačním obřadu symbolizujícím vstup mezi dospělé jedince v rámci komunity. Avšak v rámci Evropy jsou známy i případy, kdy byly nákrčníky nalezeny v hrobech malých holčiček (Waldhauser 1999, 58).

Nálezy nákrčnicků by bylo možné interpretovat takto: pohřební praktiky v Podkrušnohoří vykazují nálezy torquesů uložených na hrdlech žen z vyšších společenských vrstev, avšak zcela ojediněle, zhruba jednou až dvakrát za století, a pouze na některých lokalitách. Zda ženy nosily tyto šperky i v běžném denním životě je otázkou, stejně jako zda byly během života vůbec nošeny. Pravděpodobně mohlo být nošení nákrčnicků na hrdle jakousi výsadou, tomu nasvědčuje i fakt, že nebyly součástí početného nálezů laténských šperků v duchcovském depotu. Nabízí se i možnost, že se může jednat o importy přinesené či dovezené z oblasti za hranicemi

Čech, nebo jejich nositelky mohly být také cizinkami. Nositelky tohoto neobyčejného šperku mohly mít výsadní postavení v rámci komunit, mohly vystupovat jako léčitelky, druidky nebo věštkyně, které působily na větších teritoriálních celcích. Tato teorie by podporovala fakt, že nálezy jsou ojedinělé. Dle Jiřího Waldhausera by obecně šperky v době laténské mohly rozlišovat společenský statut jejich nositelek na svobodná, vdaná či ovdovělá. To vše jsou ale pouze hypotézy, na které bohužel archeologické prameny nemohou odpovědět (Waldhauser 1999, 59).

Dálkové kontakty Keltů se sousedními kmeny dokládá nález okázalého nákrčníku, který je vyroben z bronzu se stopami emailové výzdoby z Prahy - Žižkova, jehož původní domovina byla v řemeslných dílnách v oblasti horního Rýna (tzv. „Scheibenhalsring“). Nalezen byl na krku v ženském hrobě, jeho majitelka nepochybně pocházela z vyšších sociálních vrstev (Drda – Rybová 1998, 100).

Jeden z posledních nálezů honosného nákrčníku vydalo pohřebiště v Hostivici. V objektu 108 se nacházel bronzový torques s pečetičkovými konci (Obr. 5, Hložek 2007a, 19). Jeho podobu do nejmenších detailů zachytila Anna Doxanská ve své diplomové práci, kde vytvořila přesný 3D model (Doxanská 2013).

Nákrčníky jsou počátkem 4. století př. n. l. ve stupni LT B1a, takzvaném předduchcovském horizontu, vytvářeny s centrálním uzlíkem či západkou, můžeme také najít první formy s pečetičkovými konci. Ve fázi LT B1b tj. v období od duchcovského horizontu již dominuje torques s pečetičkovým zakončením (viz. lokalita Hostivice) (Obr. 6, Venclová 2008, 88-89).

Klasifikace jednotlivých typů nákrčníků včetně popisu jejich analogií především z oblasti Horního a Dolního Porýní a Karpatské kotliny byla blíže rozpracována J. Filipem (Filip 1956, 119-121).

3.1.2 Nápažníky

Nápažník je typ kruhového šperku, jenž zdobí horní končetiny svého majitele. Nošen byl na paži v prostoru mezi loktem a ramenem jak v případě ženského, tak i mužského pokolení. V rámci dokladů na základě nálezového inventáře jsou vytvářené povětšinou ze železa, v menší míře z bronzu, skla či sapropelitu. Vnitřní průměr ozdoby se pohybuje okolo 60 mm. Nápažníky byly nošeny pouze asymetrickým

způsobem, jinými slovy jen na jedné z horních končetin. Můžeme se také vzácně setkat s kombinací dvou nápažníků na jedné ruce či se způsobem nošení na obou pažích zároveň. V těchto případech vícečetného výskytu nápažníku u jednoho jedince jsou zhotoveny zpravidla z odlišných materiálů. Z hlediska funkce, tvaru i způsobu výzdoby může být velice podobný náramkům. Pokud není jasné, zda se jedná o náramek či nápažník, je jediným vodítkem a kritériem velikost průměru ozdoby (Bujna 2005, 4).

3.1.3 Náramky

Náramek je chápán jako šperk vytvořený z bronzu, železa, ojediněle i stříbra, sapropelitu či skla. Chemické analýzy odhalují jejich sloučení. Jednalo se o osm až devět dílů mědi s jedním až dvěma díly cínu nebo olova, výjimečně železa. V jednom případě je známo jako použitý materiál zlato (Praha 6 - Veleslavín/Vokovice) nebo postříbřený bronz (Líbeznice u Prahy). V necelém počtu deseti kusů byly doloženy náramky zhotovené ze skla, které se nacházely v nejmladších hrobech na konci 3. st. př. n. l. (Waldhauser 1999, 59).

Z hlediska pohlaví byl náramek nošen na zápěstích jak žen, tak i mužů. Nálezy naznačují, že kruhy byly nošeny již nejmenšími jedinci v rámci komunit od věku zhruba čtyř let (Makotřasy), obvyklý výskyt je zaznamenán u dospívajících a plnoletých žen (Waldhauser 1999, 60). Vnitřní průměr ženských náramků se zpravidla nepohybuje za hranicí 60 mm, v případě švartnového náramku nepřesahuje průměr 70 mm. Jako nejčastější varianta způsobu nošení je doložen symetrický způsob, tzn. poloha náramku na obou horních končetinách, ale i asymetrický, kdy jedinec má na horní končetině pouze jeden kus náramku (obr. 3). Jen v ojedinělém množství případů je doložena varianta dvou náramků na jedné paži, které byly totožné tvarem či materiálem, nebo byly naopak zcela odlišné. V případě druhého způsobu nošení náramkového kruhu byla zaznamenána tendence preferovat u některých druhů náramku konkrétní ruku. Vrátime-li se nyní k prvnímu způsobu umístění náramků, tj. symetrickému způsobu, jedná se zpravidla o totožné typy z hlediska tvaru a shodné suroviny, ale i o náramky rozdílné tvarově i zvolenou surovinou, ze které byly vytvořeny (Bujna 2005. 4). V období 4. století př. n. l. je v bohatých ženských

hrobech zaznamenáno symetrické nošení kruhů na obou pažích zároveň, nebo kumulace více náramků a nápažníků na ruce jedné. U chudších hrobových celků jsou nalézány u žen na levé ruce, snad z praktického hlediska, aby žena měla pravou ruku volnou k práci (Waldhauser 1999, 60).

Váha se odvíjela od použitého materiálu, prosté drátěné byly nejlehčí, bronzové měly zhruba 2-3 deka, zlatý zhruba 13 dkg. Zabezpečení proti ztrátě představovaly v některých případech západky. U otevřených kruhů, tzn. těch, které měly dva konce, musel být kruh za pomoci značné síly před nasazením roztažen, díky čemuž bylo prakticky nemožné ho ztratit, jedině v případě, že by se rozlomil. Životnost šperků byla velmi dlouhá, to naznačuje mnohdy výrazné opotřebení, kde se již stírá původní výzdoba. Ženy nosily tyto kruhy zřejmě po celý život a poté je doprovázely i na onen svět. V prostředí badatelů orientujících se na dobu laténskou byla vyřčena hypotéza, že kruhy mohly být měněny maximálně dvakrát za život (Waldhauser 1999, 60).

Náramky jsou v počáteční fázi LT B1a většinou hladké či rýžkované, vytvářené z bronzové tyčinky opatřené západkou, dále zde máme náramky s pečetiítkovými konci či různé formy kruhů zdobené třemi vývalky (Obr. 7). V této době jsou náramky ve funkční symetrické poloze. LT B1b je charakteristický opět především výskytem náramků vlnovitých či sedlových s pečetiítkovými konci, s hladkým nebo rýhovaným povrchem (Obr. 8). Do oblíby se též dostávají náramky zdobené první vlnou plastického stylu, kdy se výzdoba koncentruje na koncích nebo ve střední části těla náramku. V období LT B2a je již plně rozvinut plastický styl, který podobu náramků rozčlenil na povrchu vývalky (Obr. 9), k tomu se jako protiklad objevují i náramky zcela hladké. V horizontu LT B2b je zaznamenán nově výskyt švartnových náramků, kdy začíná být základní symetrická koncepce způsobu nošení narušována ve prospěch koncentrace kruhů na levé paži, které jsou nově častěji vyráběny ze sapropelitu či železa. LT C1a-b je příznačný pro vrcholící fázi plastického stylu, kdy dominuje šnekovitá výzdoba (Obr. 10, Venclová 2008, 88 – 89).

3.1.4 Prsten

Poslední kategorii tzv. keltského kruhového šperku představují drobné kroužky, jimiž jsou prsteny. Opět převažují exempláře vyhotovené z bronzu, v dosti malé míře jsou doloženy prsteny stříbrné, zlaté, železné a sápropelitové. Prsten je typem artefaktu, který byl oblíbený mezi ženami i muži. Z hlediska způsobu nošení se vyskytují na libovolném prstu a paži jedné ruky, na obou rukách či v různých tvarových a materiálových kombinacích (Bujna 2005, 4). V prostředí Čech se zlaté prsteny nošené výhradně na pravé ruce našly na lokalitě Libodřice u Kolína, nedaleko vsi Hostomice na Teplicku. Prsten pocházející z Hostomic obsahoval zhruba 41% zlata, 16 % příměsi mědi a 43% stříbra, obdobné složení lze najít i v jiných oblastech tehdejší keltské Evropy. Další nález zlatého prstenu pochází například z lokality Praha – Rokytka, kde bližší nálezové okolnosti nejsou známy, v Praze - Hloubětíně a Praze – Žižkově, kde byl tvořen téměř z 93% zlatem doplněného stříbrem. Na území Čech se nachází především v podobě bronzových prstenů mnoha tvarů, u kterých bylo vytvořeno osm základních skupin obsahujících cca 30 variant (Obr. 11, Waldhauser 1999, 70).

V době laténské se vyskytují nejrůznější druhy prstenů, *tyčinkovité*, *páskové*, hladké i zdobené, *sedlovité*, *kroucené z drátu* i tvary *s ploškou*. V mladší fázi doby laténské nabýval obliby prsten s ploškou (Filip 1956, 125- 126).

3.1.5 Nánožníky

Kruhy zdobící dolní končetiny lze označit jako nánožníky. Tento typ šperku je v nálezovém souboru reprezentován výlučně kusy vyhotovenými z bronzu a byl součástí pouze ženských hrobů. Nánožníky byly nošeny na obou dolních končetinách symetrickým způsobem v totožném provedení, výjimečně jsou dokládány nálezy v podobě dvou odlišných kruhů nebo kruhů vyskytujících se nesymetricky. Zde bychom se mohli setkat s variantou způsobu nošení v podobě dvou nánožníků na jedné noze doplněné jedním na noze druhé, či s variantou nošení na každé dolní končetině po dvou kruzích, které jsou vyrobeny z odlišných materiálů (Bujna 2005, 4). Zvláštností je, že v žádných jiných obdobích tento typ šperku není znám, pouze v mladší době železné (Waldhauser 1999, 63).

Z hlediska způsobu nošení v průběhu středního latěnu byly nánožníky zdobené drobnými vývalky na počátku LT B1a – LT B1b nošeny v symetrické poloze na obou dolních končetinách. Od stupně LT B2a se již vyskytuje charakteristické členění v podobě plastických vývalků. Původní symetrické umístění nánožníků již v LT B2b není pravidlem a pozornost je zaměřena na zdobení levé paže třeba i více náramky nově ze švartny či železa. Podoba nánožníků se proměnila do 8 – 12 polokoulí, typický je pro ně již plně rozvinutý plastický styl. V LT C1a klesá počet polokoulí na nánožnicích na 6 - 8 s takzvanou šnekovitou výzdobou (Venclová 2008, 88 – 89).

3.2 Specializovaná výroba, charakter použitého materiálu pro výrobu kruhového šperku

Ačkoliv hlavním tématem práce je kruhový šperk a hodnocení jeho nálezových okolností, není možné opomenout problematiku řemeslné výroby a druhovou skladbu použitých materiálů. Produkce šperků je spojena se specializovanou výrobou, kterou se zabývala pouze část obyvatel. Výroba šperků byla provázána i s dalšími činnostmi, převážně se jednalo o řemesla zabývající se získáním potřebných surovin pro jejich výrobu. Dále byla propojena se sférou obchodu ať již hotových produktů, nebo samotných surovin.

Charakter používaných surovin pro výrobu materiálů, které se uplatňovaly při produkci šperků, souvisí především, jak bylo řečeno, se specializací řemesel a výrobním odvětvím. Dle Evžena Neustupného vychází teorie specializace v pravěku z předpokladu dělby práce v průběhu výrobního procesu. Specializace vzniká díky řadě příčin, jednak je vytvářena muži a ženami napříč všemi věkovými kategoriemi, dále výrobní činnost odrážela charakter místních zdrojů surovin s ohledem na klimatické podmínky a pracovní sílu, za poslední příčinu lze považovat fakt, že pro často komplikovanou výrobu artefaktů je nutné mít speciální znalosti, které nebyly všeobecně přístupné. Výsledné produkty procesu specializace jsou následně uplatněny v procesu směny, kdy se znovu zapojí do sociální činnosti, protože lidé potřebovali i další předměty, než jen ty, které vyráběli sami (Neustupný 1995, 641 – 642). „*Formy a stupně specializace lze rozlišovat podle používaných surovin a získaných znalostí, rozsahu, intenzity, sezonnosti a místa výroby, podle složitosti práce, podle využívané*

kapacity výrobce (plná nebo částečná specializace), podle počtu výrobců ve vztahu k počtu spotřebitelů, podle koncentrace výroby (centralizovaná nebo rozptýlená), podle objemu výroby a variability výrobků a podle společenského kontextu a kontroly výroby (výroba závislá či nezávislá, tj. pro elitu nebo pro širokou distribuci) (Venclová 2008, 63).“

Specializovanou výrobu lze chápat jako činnost, jejíž výsledné produkty nesloužily pouze pro potřeby výrobce, jeho rodinných příslušníků či v rámci dané komunity, ale také prostřednictvím směny pro další spotřebitele. Výrobců zabývajících se specializací byl úzký okruh oproti spotřebitelům. Se specializovanou výrobou souvisí nejen znalost specifických postupů práce, ale také organizace práce a schopnost získání výchozích surovin (Venclová 1995, 541- 564).

Industriální aktivity probíhaly ve speciálních výrobních areálech. Z technologického hlediska, jak uvádí Venclová, lze typy výrobních aktivit dělit do tří základních skupin: 1. získávání (těžba) surovin, 2. výroba materiálů zpracováním surovin, 3. výroba finálních produktů (artefaktů). Suroviny byly získávány hlubinnou či povrchovou těžbou, sběrem nebo rýžováním. Bez pochyb nejnáročnější fází je vlastní výroba materiálů ze získaných surovin většinou za pomoci pyrotechnologických procesů - hutnění železa, metalurgie bronzu, výroba surového skla (podrobně k problematice Venclová 2001, 5- 224, k problematice dostupnosti zdrojů nově Mangel – Danielisová 2014, 39- 48).

Každé období lidských dějin má v daném prostředí své určité představy o dokonalosti a kráse. *„Prosté výtvořiny mohou být někdy jako svědectví vypětí vlastního ducha a vynalézavosti cennějším dokladem i po stránce technické než bezduché přejímání a napodobování cizích vzorů, třebaš i podle našeho domnění dokonalejších (Filip 1997, 13).“* Z raného laténského stylu charakteristického pro stupeň LT A se vyvinul v horizontu LT B – C1 styl vegetální, inspirovaný zejména rostlinnými prvky (Venclová 2008, 95). Nový laténský styl se v umělecké tvorbě vyvinul do svébytného plastického stylu charakteristického dutými polokoulemi. V hrobových celcích jsou tak v závěru středního latěnu stále častěji nalézány šperky dokládající nový umělecký projev. Místní komunity si vytvořily postupně stálé klienty, kteří si mohli dovolit hradit výrobky řemeslníků šperkařů, kteří se pohybovali v kraji. Osobitá podoba místní

šperkařské produkce je dobře patrná i v nevlastním prostředí (Drba – Rybová 1998, 99 – 100).

Z období středního laténu jsou doloženy koncentrace menších a větších osad včetně výrobních a obchodních středisek. Specializovaná výroba se v době laténské soustřeďuje především do prostředí aglomerací - oppid.

3.2.1 Bronz a drahé kovy

Využívání drahých kovů pro výrobu šperku v období středního laténu není tak časté, až na vzácné nálezy. Zlato mohlo být nejpravděpodobněji získáváno rýžováním na okrajích řek za pomoci různých nádob mísovitého tvaru. Vyrýžovaný zlatý prášek byl zachycen na ovčí kůži či jiným způsobem. Není také zcela vyloučeno, že se Keltové nepokusili o těžbu zlatých rud pod povrchem zemským, tuto skutečnost by indikoval nález tyglíků se stopami zlatých kapek na moravské lokalitě Brníček u Uničova. Jednoznačné doklady podpovrchové těžby zlatých rud pocházejí z oblasti Francie, kde byly identifikovány štoly o rozloze dokonce několik desítek metrů (Waldhauser 1999, 177). U nás se v období laténu zlato prokazatelně těžilo v oblasti Pootaví. Obecně je období laténu spojováno s největším počtem objevených zlatých předmětů vkládaných do hrobů během pravěku i středověku (Kudrnáč 1971, 40). Naopak o získávání ryzího stříbra v této době nemáme na našem území doklady. Obecně jsou stříbrné předměty v laténské materiálové kultuře nacházeny spíše vzácně (Rybová – Drda, 121).

Bronz byl jako materiál v době laténské používán ponejvíce pro výrobu šperků, dále pak předmětů ozdobného charakteru, kultovních předmětů (např. amulety apod.) či nádob (Čižmářová 2004, 45). Řadu informací poskytuje metalurgie bronzů. Ložiska měděných rud pocházejí primárně z oblasti Krušných hor. Bohatý na ložiska měděných rud je z této oblasti extravilán vesnice Měděnec na Chomutovsku, v jehož případě napovídá o využívání místních zdrojů nález hlušiny na lokalitě Radovesice. Za významná lze dále považovat ložiska mědi a cínu v západních Čechách, ložiska mědi pocházející ze středních Čech, dále ložiska na Hořovicku (Jedová Hora) či Unhošťsku (Sárov), odkud pocházejí zdroje chalkopyritu, ten se nachází také ve Stříbrné Skalici či Voděradech. Z dalších ložisek můžeme zmínit rudy z oblasti Železných hor a

Podkrušnohoří, v menší míře pak ze západních Čech. Ložiska cínu jsou pak zaznamenána také v západních Čechách, v Krušných horách v okolí městečka Krupka a ve Slavkovském lese. Tato naleziště patří mezi proslulá i v rámci Evropy (Venclová 2008, 73). Těžbu v těchto oblastech a využívání zdejších zdrojů můžeme však v době laténské pouze předpokládat, přímé důkazy proto doposud neexistují.

Při samotné výrobě bronzoviny se slévá cín a měď v určitém poměru, nejčastěji 1:9. Na základě vyššího obsahu olova lze rozpoznat nový technologický postup, díky němuž byla bronzovina snadněji přizpůsobitelná. Tyto inovace nastávají v horizontu LT B2 a jsou spojovány s vlivem nových postupů pocházejících z oblasti jižní Evropy. Doklady konkrétních dílen specializujících se na výrobu bronzu v době laténské nebyly doposud objeveny. Můžeme tedy vycházet pouze z domněnky, že produkce bronzu pochází z místních surovin mědi a cínu. Výrobní postupy nemusejí být nutně archeologicky zachytitelné. Pokud by tyto doklady měly potvrdit nálezy strusky jako výrobního odpadu, je dost dobře možné, že může být zaměněna se struskou kovářskou, jelikož u obou vzniká odpad obsahující železo. Jako příklad je možno v souvislosti s výkladem uvést nálezy metalurgické dílny doložené na lokalitě Radovesice v objektu 122/ 78, odkud pochází nález tavící vany a tyglíku, na němž byly zachyceny stopy mědi. Tento nález může poukazovat na společnou výrobu bronzu a železa v té samé dílně či na výrobní proces mědi, v jehož důsledku vznikl odpad obsahující stopy železa.

Samotná výroba bronzových artefaktů se odehrávala buď v prostorách kováren, kde mohla probíhat paralelně výroba železa i bronzu, nebo na speciálně k tomu určených místech, jako byly dílny kovolitecké. V interiéru těchto dílen se nacházely výhně, ty je možné snadno zaměnit s výhni kovářskou. Práci s bronzem by pak mohly doložit nálezy tyglíků, které jsou nejvyužívanějším výrobním nástrojem, avšak i ty mohly sloužit pro výrobu dalších kovů. Předměty byly vytvářené zaprvé pomocí lití do tzv. ztracených forem (kadluby, hliněné a kamenné formy). Pro tvorbu šperků se používaly různé techniky, jako výzdoba se uplatnila technika rytí, granulace, vytlačování či filigránu (Venclová 2008, 73 – 74).

Zpracovatelská centra jsou prokazována v rámci výrobních areálů za pomoci přímých i nepřímých dokladů. Z geografického hlediska se dílny nacházejí na

nehrazených polohách v rámci obytných areálů (Lužice, Radovesice, Holubice) a také na ohrazených výšinných pozicích - zejména oppidech. Značný počet bronzového výrobního odpadu je doložen v rámci Stradonického oppida, ze Závisti pochází nálezy nádoby na tavení, kusy bronzoviny a pozůstatky hliněné pece. Následující doklady zpracování bronzu pocházejí z oppida v Hrazanech, kde byly zaznamenány tavící nádoby, stopy kovářského odpadu a zlomky bronzoviny. Nálezy výrobního odpadu naznačující kovoliteckou popřípadě kovářskou aktivitu můžeme evidovat i na jiných místech, například na lokalitě Praha – Běchovice, kde je nález zemnice interpretován jako výrobní dílna. Na základě výzdobných motivů, tvaru šperku a distribuce na určitou vzdálenost je dokládána existenci různých dílen s lokálním či regionálním významem, přičemž jejich odhadovaný distribuční okruh je zhruba ve vzdálenosti 10 – 40 km. Původ šperků z jedné konkrétní dílny lze doložit také na základě jejich chemického složení. To se týká především dvojic šperků, které byly primárně určeny k tzv. metrickému způsobu nošení. Analýzy chemického složení mohou dále dokládat různé tvary šperků pocházející od jednoho konkrétního řemeslníka či dílny (Venclová 2008, 75).

Bronz lze označit za nejoblíbenější materiál pro výrobu kruhového šperku, zejména náramků a nánožníků. Rády si jimi zdobily převážně ženy, ale i muži. A z výše uvedeného je možné konstatovat, že pro výrobu bronzových šperků bylo za potřebí velmi kvalifikovaných kovolitců.

3.2.2 Železo

V období latěnu se přestává užívání železa omezovat pouze na prominentní jedince, celkově začíná být patrný kvantitativní nárůst železářské výroby (Pleiner - Rybová 1978, 601). Technologické postupy výroby a zpracování železa v období latěnu v Čechách zhodnotil ve svých publikacích R. Pleiner (např. Pleiner 1979).

Výchozí surovinou pro výrobu železa jsou železné rudy, nejvýznamnější zdroje pochází z oblasti Plzeňska a sahají až po Úvalsko, s touto oblastí zřejmě souvisí hutnické oblasti na západ od Prahy (např. Chýně), dále oblasti Křivoklátských lesů (Krušná Hora), kde rudná ložiska pravděpodobně sloužila pro využití na Stradonickém oppidu. Z oblasti Podkrušnohoří byl získáván kovel, magnetit, hnědely atd. (blíže viz

Venclová 1995; 2008). Železná surovina byla v době laténské dobývána pravděpodobně za pomoci povrchové těžby nebo byla získávána rovnou ze zemského povrchu sběrem. Tento předpoklad vychází z faktu, že nemáme žádné doklady hlubinné těžby v podobě těžebních šachet. Před vlastním procesem hutnění byla ruda tříděna, roztloukána na menší kousky, rozmělnována, plavena a nakonec pražena v jámách. Železo se v době laténské hutnilo za pomoci redukce tzv. přímou metodou buď ve výhňové peci, nebo v peci se zahloubenou nístějí. Doklady hutnických dílen jsou spíše ojedinělé, výjimku představuje dílna na lokalitě Mšecké Žehrovice I. či Mšec III., kde byly na okraji sídelního areálu identifikovány objekty, které jsou interpretované jako dílny pro zpracování železa (Venclová 2008, 64- 67).

Další součástí výrobního procesu železa je kovářské zpracování vytaveného železa. Jedná se tedy o konečné zpracování suroviny na kýžený produkt, kterým bylo železo v podobě prodejní formy, jež bylo výsledkem hutnických operací. Kováři polotovary v podobě hřiven upravovali již do finálních artefaktů. Na výrobu šperků existovali pravděpodobně specializovaní kováři, kteří se věnovali pouze tomuto ušlechtilému uměleckému řemeslu (Venclová 2008, 71). Výrobní objekty, zaměřující se na výrobu železa, byly doposud identifikovány jen na několika podpovrchově zkoumaných nalezištích (např. lokalita Mšec I., Mšec III., Venclová 2001, 130).

Struska představuje odpad železářské výroby. Její doklady jsou známé z mnoha oblastí, dokonce je doloženo několik lokalit s nálezy tavících pecí. Často nelézaná železářská struska poukazuje na aktivní kovárny fungující v mnoha osadách. Mimo nástrojů a zbraní zde byly vyráběny kovové součásti oděvu včetně šperků (Bouzek 2009, 78 - 81). Nálezy železné strusky, pocházející ze severozápadních Čech z kontextu sídlišť, dokládají poměrně difuzní produkci železa a železných výrobků bez výrazných výrobních center (Salač 1990, 222). Spolehlivě doložené kovárny máme z lokality Závist, Mšec III. či Lužice na Chomutovsku. Časté nálezy strusky poukazují spíše na běžnou vesnickou kovářskou produkci, nežli na specializovanou výrobu šperků, ozdob a dalších komplikovaných drobných předmětů, jež byly součástí krojů v době laténské. Specializovaná výroba šperků se spíše koncentrovala na laténských aglomeracích – oppidech. Známý jsou i doklady bronzu pocházející z kovářských dílen, kováři pravděpodobně zastávali i funkci kovoliticů (Drda – Rybová 1998, 115;

Venclová 2008, 73). Železářská výroba doby laténské však měla zatím spíše charakter malovýrobní (Venclová 1995, 545).

Ve střední době laténské se můžeme setkat převážně s náramky, které jsou vyráběny ze železa. Nejčastěji jsou jejich doklady spojené s horizontem LT B2a, kdy již dochází ke stabilizaci keltského osídlení na našem území a k rozvoji plného uměleckého stylu. Železo, které bylo běžně používáno pro výrobu zemědělských nástrojů, pravděpodobně nepředstavovalo takovou prestiž, z toho důvodu mohly být upřednostňovány náramky bronzové, což ukazuje i jejich četnost v nálezovém fondu tohoto období.

3.2.3 Sapropelit

Sapropelit je materiálem, který byl v Evropě v různých obdobích pravěku a v protohistorickém období populární především pro výrobu šperků a jiných drobných předmětů. Charakter použitého materiálu, hlavně jeho černá barva, měl patrně mimo estetického významu i symbolickou, ochrannou či magickou funkci (Venclová 2001, 33).

Tradice výroby tzv. černých šperků, v převaze náramků, pochází již z doby halštatské. V laténu je sapropelit jako surovina pro výrobu kruhů použit až v horizontu LT B2 - C1. Sapropelit neboli švartna pochází z místních surovinových zdrojů situovaných v oblasti kounovské kamenouhelné pánve (Venclová 2008, 75). Získání a následné zpracování švartny vyžadovalo od řemeslníků speciální znalost suroviny, jejích nalezišť včetně způsobu těžby a techniky zpracování předmětů z tohoto materiálu. Tento proces se řadí mezi specializovanou výrobu (Venclová 2001, 67).

Černý materiál sedimentárního původu se rozkládá na nevelkém prostoru v okolí Bakovského potoka vymezeném souvislým pásem čítajícím zhruba sedm kilometrů na délku a 1 km na šířku. Části švartnové sloje se projevují i takřka ve svrchních vrstvách země, díky čemuž mohly být identifikovány pouhým povrchovým průzkumem. Díky jeho poměrně malé rozloze bylo možné ložisko snadno kontrolovat. Vzhledem k faktu, že z žádné oblasti mimo výrobní zónu nejsou známy nezpracované kusy švartny, indikuje to výhradní přístup k této surovině pouze pro místní komunity

žijící nadosah výrobní zóny (Venclová výroba a sídla v době laténské). Mimo kounovskou oblast se o těžbě švartny uvažovalo na Nýřansku či v oblasti podkrušnohorské pánve, to ale nebylo jednoznačně prokázáno. Dobývání švartny probíhalo prostřednictvím povrchové těžby, mohlo se však jednat i o těžbu hlubinnou, pro kterou ale nejsou k dispozici taktéž žádné doklady. Švartnu lze obecně charakterizovat jako materiál tvořený vrstvami, který je pevný, lehký a snadno opracovatelný za pomoci jednoduchých nástrojů. Techniky zpracování můžeme snadno rekonstruovat na základě stop na artefaktech zanechaných výrobními postupy (Venclová 2008, 75).

Samotná fáze výroby například náramku probíhala následujícím způsobem. Prioritní je správný výběr výchozího celku suroviny, následuje vyříznutí vnějšího a vnitřního tvaru kruhu a úprava získaného polotovaru do požadované konečné podoby. Švartna je tedy modifikována za pomoci výrobních technik štípáním, řezáním a sekáním prostřednictvím dlátek, nožů či sekáčků, které v poslední fázi úpravy nahrazuje kamenný brousek. Na mnoha artefaktech byly nalezeny známky po výrobním procesu, které naznačují možnou aplikaci jakéhosi prostého rotačního mechanismu. Experimentální výroba švartnového kruhu umožnila vytvořit si představu o délce výrobního procesu jednoho exempláře, která se pohybuje od 3,5 hodiny až po délku 8 hodin (Obr. 12, 13).

Během tvorby sapropelitových artefaktů dochází, tak jako i u všech již popsaných řemeslných aktivit, ke vzniku výrobního odpadu. V řemeslných dílnách, kde probíhalo zpracování sapropelitu, jsou nacházeny všechny složky výrobního odpadu, polotovary i zlomky z finálních produktů. Pro představu, množství odpadu vyprodukovaného touto činností na lokalitě Mšecké Žehrovice I. čítá zhruba 21 000 kusů, na nalezišti Srbeč I. zas přes 10 000 kusů odpadních zlomků. Lokality obsahující výrobní odpad se nacházejí do vzdálenosti maximálně 10 - 75 kilometrů od dohledné hranice kounovské sloje. Sídliště, odkud pocházejí jasné doklady zpracování sapropelitu, nebyly ve větší vzdálenosti než 7,5 kilometru od nejbližšího zdroje (Venclová 2001, 67- 71).

Provoz dílny pro zpracování švartny prakticky nepotřeboval žádné speciální podmínky, mohl tak být provozován v jakýchkoli chatkách či pod pouhými přístřešky,

nebo bez jakéhokoliv zázemí venku. Zachycení takovýchto objektů je tedy velmi obtížné. Na základě nálezů odpadů lze soudit, že výroba mohla probíhat bezprostředně v rámci sídelních areálů, eventuálně mohla být situována na jejich okrajích, nelze však ani vyloučit speciální místa pro výrobní areály mimo obydlí osad doby laténské. Potvrzené výrobní areály se nacházejí maximálně do jedenácti kilometrů od nejbližších míst kounovské sloje (Venclová 2008, 77).

Švartnové náramky jsou typem artefaktu, jehož výrobní surovina je prostorově omezena z hlediska výskytu, navíc je dostupná pouze úzké skupině osob. Jak již bylo řečeno, pro jejich výrobu byla nezbytná znalost specializovaných postupů. Předměty nedisponují značnou tvarovou variabilitou – jedná se ve většině případů o kategorii kruhového šperku umístěného na předloktí jako náramek anebo nad loktem jako nápažník, ojediněle jsou doloženy prsteny či drobné ozdoby. Naprostou většinu nálezů představují hladké kruhy, v menším zastoupení kruhy s hranou (v tomto případě nemuselo jít o záměr, ale spíše o stopy po opracování) či žebrované. Náramky žebrované byly nalezeny v největším počtu čtyřiceti sedmi kusů na lokalitě Mšecké Žehrovice II., v průběhu jejich výroby se náramky zřejmě často lámaly, díky čemuž je známo několik nedodělaných kusů, které mají výzdobou pouze v jedné polovině. Unikátní a zároveň zcela ojedinělé je použití sapropelitové suroviny pro dekoraci kruhového šperku z bronzu objeveného na lokalitě Lenešice u Loun. Náramek tvořený z osmi dutých polokoulí byl původně zdoben jantarem a doplněný čtyřmi švartnovými segmenty (Venclová 2001, 99).

3.2.4 Sklo

Skleněné náramky vytvářené v době halštatské a laténské lze označit za běžné typy artefaktů, pozůstatky místní sklářské produkce jsou však doloženy pouze u specifických druhů výrobků vyráběných v období mladší doby laténské. Sklářská výroba sestává ze dvou fází, první zahrnuje vlastní zhotovení skla, druhá představuje proces zpracování skla. Tyto dvě pracovní činnosti mohly fungovat nezávisle na sobě, tudíž mohly být z časového a prostorového hlediska vykonávány na odlišných místech. V rámci sídelních areálů jsou z horizontu LT C2 – D skleněné ozdoby doloženy ze stradonického oppida, jejich výroba se zde ale neprokázala, nálezy kusů surového skla

mohou být předmětem výměnného obchodu. Místa výroby, nástroje ani výrobní odpad nebyly (Obr. 14) v Čechách donedávna doloženy, ostatně jako i v jiných koutech Evropy (Venclová 2008, 78- 79). Tato situace se mění po roce 2000, kdy byl na Moravě učiněn objev nejstarší sklo zpracující dílny v celé laténské Evropě (Venclová – Hulínský – Frána - Fikrle 2009).

Přestože z oblasti Čech nepocházejí přímé důkazy o místní sklářské výrobě, je nacházena řada předmětů, které mohou poukazovat na někdejší místní procesy výroby skla. Představují je jednak nálezy v podobě kusů surového skla či nálezy velkého počtu charakteristických skleněných produktů, které vykazují rysy shodné kvality provedení. Oboje evidujeme z oppida Stradonice. Jedná se o typy skleněných náramků a mohutných korálků datovaných do horizontu LT C2 - D1, celkový soubor jejich nálezů je jedním z nejpočetnějších v Evropě. Pro základní materiál polotovarů je charakteristické čiré sklo, které bylo stínováno pomocí příměsí kobaltu (tmavě modré sklo), manganu (fialové či také průhledné nebarevné sklo) či mědi (světle modré sklo), tato matrice byla dekorována tzv. opakním sklem (nepřůhledné, zakalené sklo), které bylo barveno antimonem a také cínem do žlutých a bílých odstínů. Samotná technika zpracování je ojedinělé a nemá žádné analogie (Obr. 15). Náramky byly s bezešvým povrchem, na vnitřní straně hladké a z venku profilované, této podoby se docílilo pomocí otáčení a sunutí horké skloviny na jakési ose, kterou patrně tvořil dřevěný dřík kónicky se rozevírající. Vzniklý náramek byl pak dotvářen za tepla různými nástroji nebo také pomocí šablony či natavením dalších skleněných vláken. Tento postup byl odvozen od patrných stop po pracovních nástrojích a jejich použití na výrobcích samotných, což ještě potvrdila experimentální výroba. Produkce tohoto typu bezešvých náramků je zaznamenána v periodě LT C2 - D1 na sídlištních areálech po celé Evropě (Venclová 2008, 79). Nálezům skleněných výrobků je věnováno rozsáhlé zpracování v publikaci *Prehistoric glass in Bohemia* (blíže Venclová 1990).

Skleněné artefakty primárně plní funkci ozdobnou a jsou vnímány jako osobní šperky, a to hlavně korálky a náramky. Způsob provedení, barva i dekorativní vzor nemá v jiných obdobích analogie, je typická pouze jen pro laténskou kulturu (Venclová 2008, 79).

4. METODA PRÁCE

Hlavním cílem práce je identifikace výskytu laténského kruhového šperku na území České republiky a jeho následného vyhodnocení a srovnání. Mezi hlavní sledované otázky práce patří:

- vymezení četnosti jednotlivých typů kruhového šperku v hrobech
- vyhodnocení početního zastoupení kruhového šperku v rámci pohlaví jedinců
- zhodnocení způsobu nošení jednotlivých typů kruhového šperku
- zhodnocení výskytu kruhového šperku vzhledem k ostatní hrobové výbavě

Výše popsané teoretické otázky jsou zodpovězeny na základě vyhodnocení strukturovaných dat.

4.1 Sběr dat

Při sběru dat jsem nálezy omezila na základě těchto kritérií: kruhové šperky pocházející výlučně z kostrových hrobů datovaných do fáze LT B- C1 na území České republiky. Na základě tohoto kritéria jsem si vybrala laténské pohřební nekropole, které jsem dále analyzovala, identifikované hrobové celky obsahující kruhový šperk zanesla do databáze a následně data vyhodnotila. Data pocházejí výhradně z publikovaných pramenů.

Větší část dat byla získána z monografií obsahujících přehledné katalogy či popisy nálezů (např. Čižmářová 2009, Waldhauser 1978, 1987), ve zbývajících případech bylo čerpáno z článků v odborných periodikách. S ohledem na starší data výzkumu na některých lokalitách, byly v mnoha případech uvedeny jen základní popisy jednotlivých hrobů. Z hlediska datace jednotlivých exemplářů jsem se setkala s problémem, že větší část ji postrádala. Zvláště pak na Moravě nebylo u některých lokalit datování uvedeno vůbec. *Z tohoto důvodu jsem v práci upustila od původního záměru sledovat způsob nošení kruhového šperku v rámci jednotlivých fází laténu, protože data toto vyhodnocení neumožnila.* Omezila jsem se tedy pouze na porovnání, od kdy se jednotlivé typy vyskytují a v jakém časovém období převažují.

Další překážkou se ukázala být nejednotná terminologie popisu šperků. V některých případech byl uveden například pouze bronzový kruh, který mohl být

náramkem, ale zároveň také třeba nápažníkem. Nepřesně určené typy šperků nebyly do analýzy zahrnuty.

V předkládané diplomové práci nebylo možné zcela vyčerpat pramennou základnu vzhledem k vysoké koncentraci pohřebních nekropolí na území České republiky. O hodnocení zvoleného pohřebního vzorku předkládaném zde se domnívám, že pro sledované cíle je dostatečně reprezentativní.

5. DATABÁZE

Pro sběr a uspořádání dat byla vytvořena databáze v programu Microsoft Office Access (ver. 2007). Databáze se skládá ze tří tabulek, které se týkají lokalit, hrobových celků a artefaktů. Tabulky jsou vzájemně závisle propojeny relacemi ty vazby 1:N přičemž je zachována vlastní integrita dat. Databáze je tvořena řadou entit a kvalit. Jako základní entity byly tedy vybrány: lokality, hrobové celky, artefakty, jejichž kvality jsou psány jednotlivými deskriptory.

Tabulka 1: lokality – pod deskriptorem *lokalita* je zde uvedeno místo výskytu pohřebiště. Dalším deskriptorem je *okres, poloha, datace, celkový počet kostrových hrobů/ hrobů s kruhovým šperkem, výzkum*.

Tabulka 2: hrobové celky - je charakterizována těmito deskriptory: *Číslo hrobu*, kde uvádím půdní označení jednotlivých autorů. Dalším deskriptorem je *datace* hrobu. Třetím deskriptorem je *pohlaví zemřelého*, které bylo rozděleno na tři skupiny: ženy, muži a děti, u kterých pohlaví není dále rozlišováno. Následující deskriptory zaznamenávají údaje o zesnulých jedincích: *poloha, orientace, věk, délka kostry*. U *orientace* kostry se první údaj vztahuje k poloze hlavy zesnulého jedince. Zbývající deskriptory popisují propozice hrobu a jsou jimi *hloubka hrobu, šířka hrobu*. Poslední deskriptor *celkový počet artefaktů* uvádí celkový počet artefaktů včetně nálezů kruhového šperku. Všechny míry jsou uvedeny v centimetrech. *Pohlaví zemřelého* bylo rozděleno na tři skupiny: ženy, muži a děti, u kterých pohlaví není dále rozlišováno.

Tabulka 3: artefakty - byly zde použity tyto deskriptory: *meč, kopí, botka, štít, opasek, železná spona, bronzová spona, nákrčník, nápažník, náramek železný, náramek bronzový, sapropelitový kruh, prsten, nánožník, nádoba/ keramika*. U všech těchto deskriptorů sleduji pouze přítomnost jednotlivých artefaktů, a uvádím jejich početní zastoupení.

Výstupy hodnot obsažených v relační databázi byly následně pro jednodušší přehled zpracovány v programu Microsoft Excel 2007 do podoby grafů či jednoduchých tabulek.

6. ANALÝZA (Popis dat)

Do databáze je zařazeno celkem dvaadvacet lokalit, na nichž bylo prozkoumáno 682 hrobů, ze kterých dohromady evidují 319 hrobů, které obsahují celkem 697 kruhový šperků (tab. 1).

Tab. 1: Počet lokalit, hrobů, hrobů obsahujících kruhový šperk a celkový počet kruhových šperků

	počet lokalit	Hroby	hroby s kruhovým šperkem	Šperky
Čechy	10	352	186	388
Morava	12	330	133	309
Celkem	22	682	319	697

Z hlediska chronologického se jedná o horizont tzv. plochých kostrových pohřebišť, která jsou na základě relativní chronologie datována do stupně LT B1, B2 a C1, což představuje starší a střední dobu laténskou. Archeologické výzkumy z větší části záchranného charakteru vyvolaného stavební činností byly na těchto lokalitách prováděny od roku 1870 do roku 1982.

Z dvaceti dvou zapsaných pohřebních nekropolí jich deset pochází z území Čech. Z toho se tři lokality nacházejí v okrese Nymburk (Dobšice, Křinec, Pečky), dvě v okrese Teplice (Jenišův Újezd, Radovesice 2), po jedné lokalitě najdeme v okrese Jičín (Dobrá Voda), Praha-západ (Letky), Kladno (Makotřasy), Most (Stránce) a Ústí nad Labem (Tuchomyšl).

Celkem zde v Čechách evidují 186 hrobů, ve kterých bylo nalezeno 388 kusů kruhového šperku či jeho fragmentů, které můžeme za tento typ šperku považovat.

Zbývajících dvanáct pohřebišť se nachází na území Moravy. Většina, tj. sedm lokalit, je koncentrována v okrese Vyškov (Bučovice, Holubice, Křenovice, Lovičky 1, Nížkovice, Pustiměřské Prusy a Slavkov u Brna), dvě lokality pocházejí z okresu Hodonín (Mistřín, Nechvalín), další dvě z okresu Brno-město (Brno-Chrlice 4, Brno-Maloměřice) a jedna lokalita je z okresu Brno-venkov (Blučina 3) (obr. 16).

Na území Moravy máme tedy dvanáct lokalit se 133 hroby, v nichž bylo nalezeno 309 kusů kruhového šperku či jeho fragmentů, které bylo možné za tento typ šperku považovat (obr. 17).

Celkově bylo na výše popsaných lokalitách zaznamenáno 697 kusů kruhového šperku. Uváděné hodnoty vycházejí z přiložené databáze a pramenů (viz. seznam použité literatury – lokality kap. 9)

Obr. 16

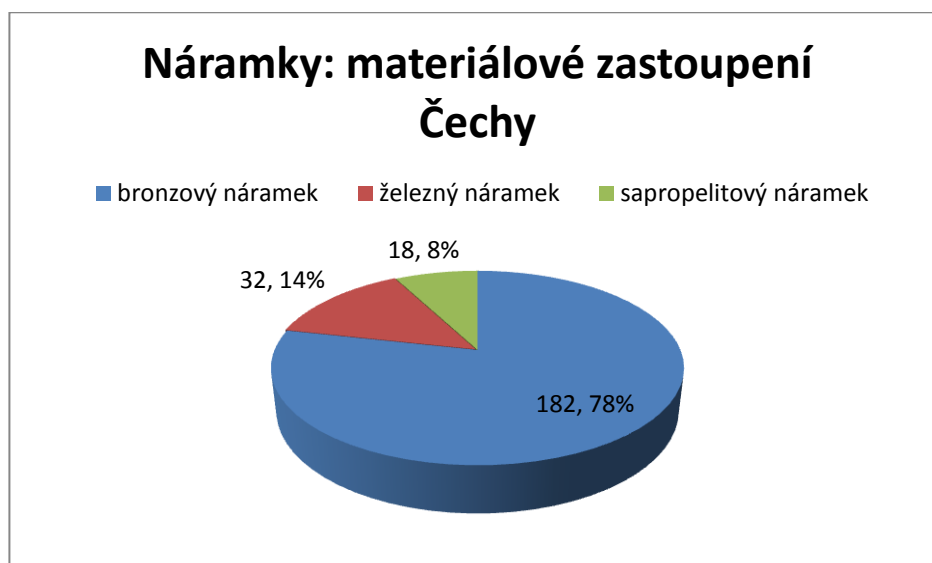
Obr. 17

6.1 Typy kruhového šperku v nálezovém souboru

6.1.1 Náramky

Čechy:

Z celkového počtu 388 kusů kruhového šperku na území Čech představují náramky 60% (232 kusů). V drtivé většině případů byly vyrobeny z bronzu (78%), výjimečně se jednalo o náramky železné (14%) a zcela ojediněle o sápropelitové (18%) (graf 1).

Graf 1

Z hlediska tvaru a výzdoby byly v hrobech nalezeny tyto náramky: sedlové, různé náramky s nezesílenými nebo mírně zesílenými konci oddělenými od těla žlábkem, kruhy se zesílenými konci s tělem zdobeným u konců či celým žebrovaným tělem.

Za předmět cizí provenience lze označit nález části bronzového náramku z ploché široké tyčinky zdobený podél krajů vybíjenými liniemi a cikcakovitou linií uprostřed aversní strany. Jedná se o import snad z oblasti horního Porýní nebo Francie (Radovesice, Budinský - Waldhauser 2004, 115). Analogií je bronzový náramek zdobený vybíjenými kroužky (Pečky, Sedláčková – Waldhauser 150-152). Za nestandardně se vyskytující typ náramku lze považovat bronzový náramek s šarnýrovým uzávěrem, kde byly vnější strany zdobeny nepravým perlovcem a

povrch náramku motivy stočených rybek ve dvou řadách (Křinec, Sedláčková - Waldhauser 1985, 146).

BRONZOVÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Na tělech zesnulých se bronzové náramky nejčastěji vyskytují na levé ruce (80x), s o něco menší frekvencí pak i na ruce pravé (58x). Ve zbývajících případech nebyla jejich poloha určena (43x), v jednom případě se náramek nacházel u levé nohy pohřbeného jedince.

Nejčastěji byly součástí pohřební výbavy v ženských hrobech (64 případů), méně často byly vkládány do mužských hrobů (13x) a stejně tak i v dětských hrobech se vyskytují zcela ojediněle (12x). U třiceti sedmi případů nebylo zjištěno pohlaví jedinců.

Polohy:

V ženských hrobech se častěji vyskytly na ruce levé (54x), v o něco menším počtu pak na ruce pravé (38x). Poloha náramku nebyla určena u deseti žen.

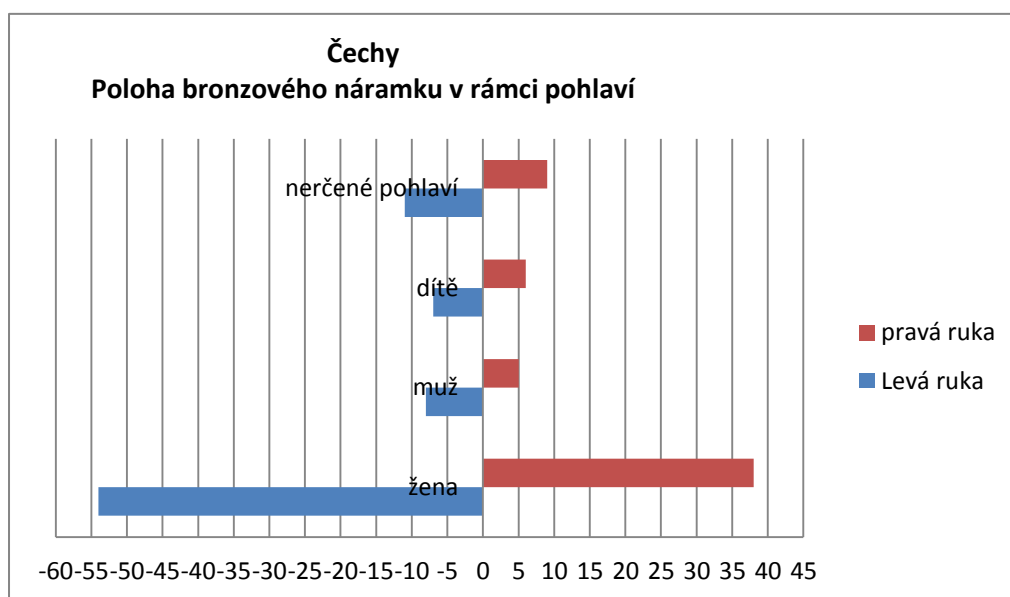
V mužských hrobech můžeme náramky najít v osmi případech na levé a v pěti na pravé ruce. Poloha náramku nebyla určena u deseti mužů.

U dětí byl náramek zaznamenán opět bez větších rozdílů na levé (7x) i pravé ruce (6x). Poloha šperku nebyla určena u jednoho dítěte (graf 2).

Celkově v Čechách převažuje jeden typ nálezové okolnosti, a to bronzový náramek vkládaný nejčastěji do ženských hrobů obvykleji na levou než na pravou ruku.

Datace:

Datace je v mnoha případech bez kontextu s dalšími artefakty obtížná. Bronzové náramky pocházející z Čech jsou evidovány od LT B1 po LTC1, nejčastěji je řadíme do období střední doby laténské LT B1- B2

Graf 2

ŽELEZNÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Železné náramky se na tělech zesnulých nejčastěji nacházely na pravé ruce (16x), téměř o polovinu méně byl zaznamenán výskyt na levé ruce (9x), ve zbývajících případech nebyla poloha určena (7x).

Jako součást pohřební výbavy se železný náramek nacházel ve stejném počtu jak v hrobech ženských, tak i v hrobech mužských (po sedmi kusech), dále pak i v dětských hrobech (ve čtyřech případech). U dvanácti nálezů nebylo zjištěno pohlaví jedinců.

Polohy:

V ženských hrobech byly evidovány pouze na pravé ruce (v sedmi případech). Poloha náramku nebyla určena u jedné ženy.

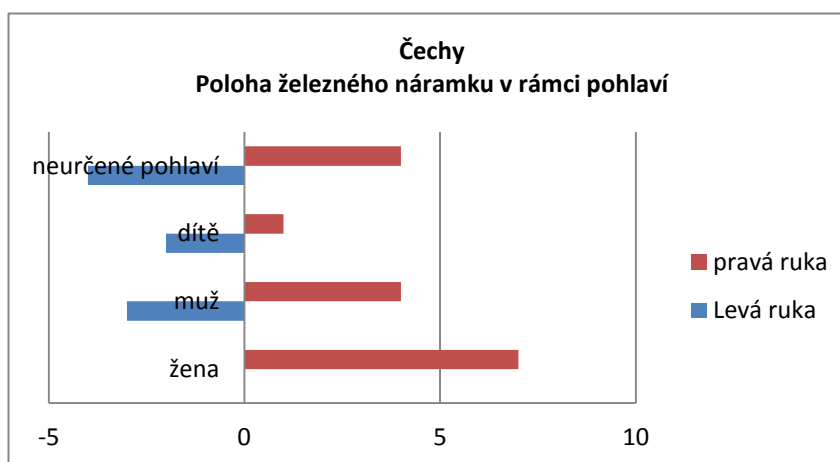
V mužských hrobech se náramky vyskytovaly v nepatrném rozdílu na levé (tříkrát) i pravé (čtyřikrát) ruce, u jednoho muže nebyla poloha určena.

U dětí můžeme náramek zaznamenat opět s mírnými rozdíly na levé (ve dvou případech) i pravé ruce (jednou). Poloha náramku nebyla určena u jednoho dítěte (graf 3)

Celkově v Čechách převažuje jeden typ nálezové okolnosti. *Železný náramek je bez ohledu na pohlaví do hrobů častěji vkládán na pravou ruku.*

Datace:

V databázi evidované železné náramky pocházející z Čech byly zaznamenány od stupně LT B1, nejvíce se jich vyskytuje ve stupni LT B2 a přetrvávají až do stupně LT C1.

Graf 3

SAPROPELITOVÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Sapropelitové náramky se u zkoumaných lokalit na těle zesnulých nejčastěji nacházely na levé ruce (ve dvanácti případech), naopak téměř vůbec se nevyskytovaly na pravé ruce (pouze jednou), ve zbývajících případech nebyla poloha určena (21x).

Jako součást pohřební výbavy se sapropelitový náramek obvykleji vyskytoval v hrobech u žen (pětkrát) a téměř vůbec ho nenajdeme v mužských a dětských hrobech (po jednom exempláři). U jedenácti případů nebylo zjištěno pohlaví jedinců.

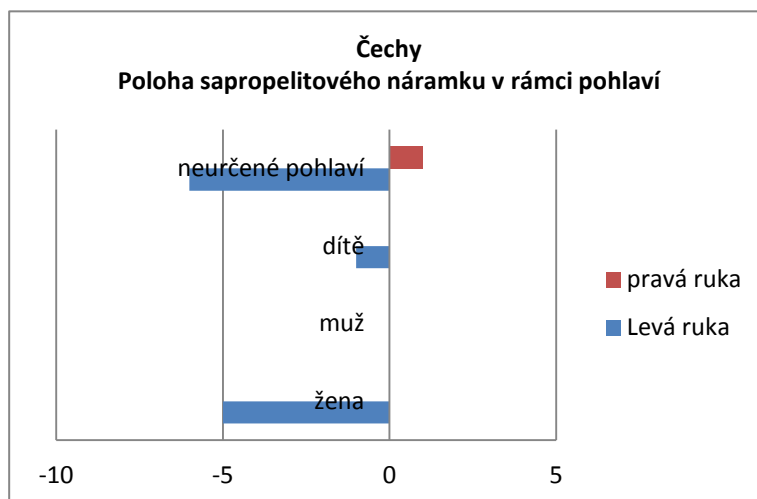
Polohy:

V ženských hrobech byly evidovány pouze na levé ruce. V mužských hrobech se náramek vyskytoval jen jedinkrát, navíc u něj nebyla určena poloha. U dětí byl náramek zaznamenán opět v pouhém jednom hrobě na ruce levé (graf 4).

Celkově v Čechách převažuje jeden typ nálezové okolnosti. Sapropelitový náramek se nejčastěji v rámci pohlaví vyskytuje na levé ruce, pouze v jednom z případů na ruce pravé. Nejvíce jich bylo vloženo do hrobů žen.

Datace:

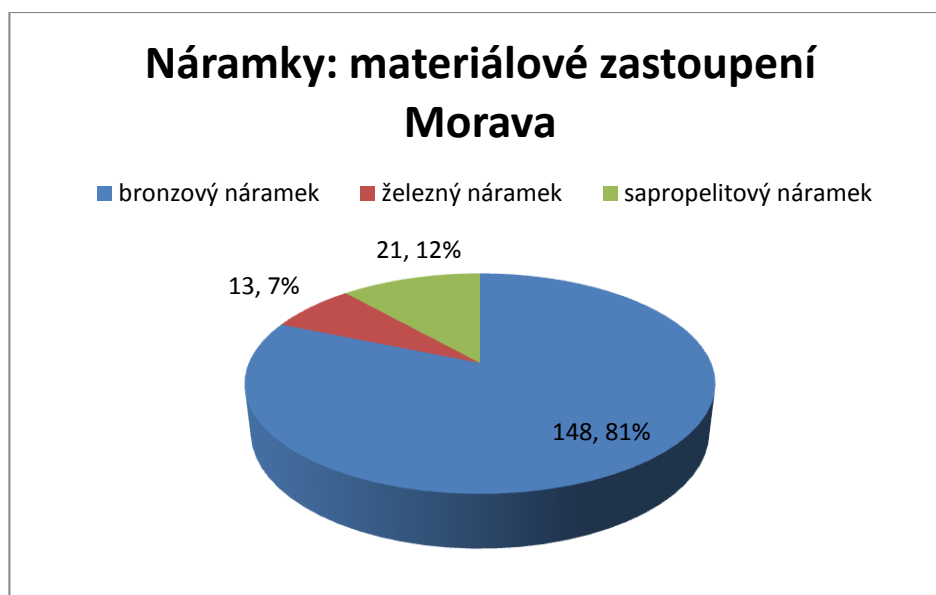
Sapropelitové náramky pocházející z Čech byly zaznamenány od stupně LT B2 až po LT C1. Nejvíce jich najdeme ve stupni LT B2.

Graf 4

Morava:

Z celkem 309 kusů kruhového šperku na území Moravy představují náramky padesát devět procent (182 kusů). Materiálově převažují ve většině případů náramky vyrobené z bronzu (81%). Tento materiál dále výjimečně doplňuje sápropelit (12%) a velmi sporadicky se v hrobech vyskytují náramky vyrobené ze železa (7%) (graf 5).

Graf 5

Z hlediska tvaru a výzdoby se mezi nálezy vyskytují sedlové náramky (hrob č. 57, Holubice), různé tvary náramků s nezesílenými nebo mírně zesílenými konci oddělenými od těla žlábkem či kruhy se zesílenými konci, které jsou plasticky

zdobeny (hrob č. 42, Holubice), a kruhy se zesílenými konci s tělem u konců zdobeným či celým příčně žebrovaným tělem (hroby 18, Holubice). Tyto tvary jsou datovány do fáze LT B1. Od fáze LT B2 se začínají vyskytovat masivní duté bohatě zdobené náramky ze dvou částí (hrob č. 4). Sapropelitové kruhy importované z Čech se, jak uvádí M. Čižmář i J. Čižmářová objevují nejčastěji ve fázi LT B2 (Čižmář 1975, 424; Čižmářová 2009, 29), dle J. Meduny nejsou naopak považovány za chronologicky citlivý typ artefaktu (Meduna 1962, 180).

BRONZOVÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Bronzový náramek se nejčastěji nachází jak na pravé ruce (40x), také téměř ve stejném počtu na levé ruce (36x). Neurčená poloha náramku u jedinců je zaznamenána v osmi případech, u zbývajících dvanácti případů jej můžeme evidovat v oblasti lebky (pětkrát), v oblasti trupu (tříkrát), dvakrát uprostřed hrobové jámy a po jednom exempláři v oblasti dolních končetin a vedle těla.

Nejčastěji se objevovaly jako součást pohřební výbavy v ženských hrobech (36x), téměř vůbec se nevyskytovaly v hrobech mužských (pouze dvakrát) a stejně tak i v hrobech u dětí (také jen ve dvou případech). Z větší části nebylo při výzkumech bezpečně určeno pohlaví, a to u více jak poloviny jedinců (62x).

Poloha:

V ženských hrobech se častěji vyskytly na ruce pravé (19x), s o něco menší frekvencí pak na ruce levé (16x). Poloha náramku nebyla určena u devíti žen.

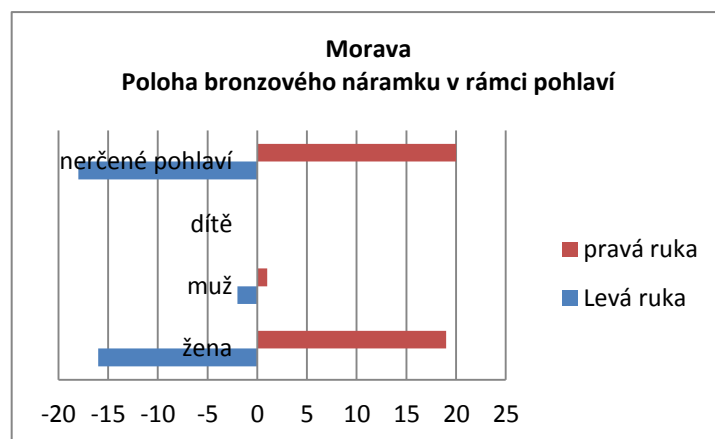
V mužských hrobech se náramky nacházely v téměř shodném počtu na levé (dvakrát) i pravé ruce (jednou).

U dětí byl bronzový náramek zaznamenán pouze ve dvou případech, přičemž ani v jednom případě nebyla určena poloha (graf 6).

Celkově na Moravě převažuje jeden typ nálezové okolnosti, a to bronzový náramek nejčastěji vkládaný do ženských hrobů převážně na pravou ruku, v o něco menším počtu na ruku levou.

Datace:

Jsme zde bez jediného datovaného exempláře.

Graf 6

ŽELEZNÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Ve více případech převažoval železný náramek na pravé ruce (10x), na levé ruce se vyskytoval méně (3x).

Železné náramky byly obecně zastoupeny ve velmi malém počtu. Více náramků bylo objeveno u žen (čtyři), u mužů byly pouze dva, naopak u dětí zcela chyběly. V šesti případech nebylo určeno pohlaví jedinců.

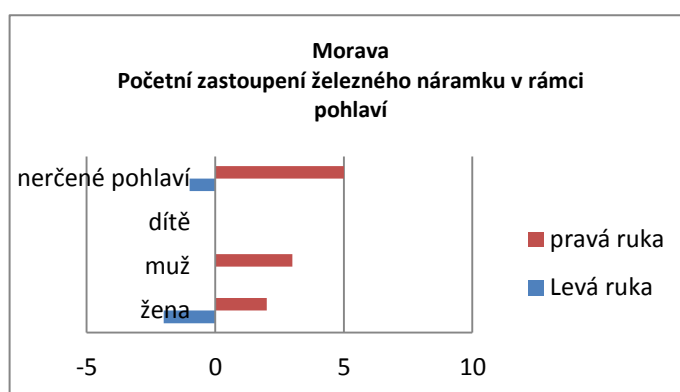
Polohy:

Náramek byl v ženských hrobech shodně zastoupen na levé i pravé ruce (pokaždé po dvou kusech). V mužských hrobech byl náramek nalezen pouze na pravé ruce, a to ve třech případech. V dětských hrobech se žádný železný náramek nenašel.

Celkově se v nálezovém kontextu náramky objevují na pravé ruce v rámci obou pohlaví s výjimkou dětí (graf 7).

Datace:

Bez datace jediného exempláře.

Graf 7

SAPROPELITOVÉ NÁRAMKY

Nálezové okolnosti:

Sapropelitové náramky byly na Moravě nalezeny častěji na levé ruce (8x), téměř vůbec se nevyskytovaly na ruce pravé (pouze ve dvou exemplářích). Ve třech případech nebyla poloha náramku vůči kostře určena, dále se náramky mimo svoji původní polohu vyskytovaly třikrát v oblasti ramen a po jednom kuse na těle, za lebkou a v zásypu hrobu.

Sapropelitové náramky se bez výjimky vyskytují jen v ženských hrobech (celkem sedm kusů), v mužských a dětských hrobech se nenalezly v žádném z případů. U shodného počtu náramků, jako máme v ženských hrobech, nebylo určeno pohlaví jejich nositele (sedm hrobových celků).

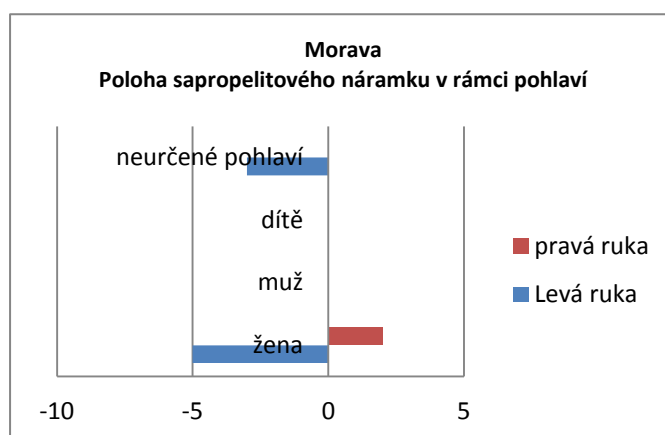
Polohy:

V hrobech žen se více vyskytovaly na levé ruce (pětkrát), méně pak na ruce pravé (dvakrát). U jedné z ženských koster je poloha náramku neurčena. V mužských a dětských hrobech nebyl sapropelitový náramek součástí hrobové výbavy v ani jednom z případů (graf 8).

Celkově byl na Moravě zaznamenán výskyt sapropelitových náramků v případech, kdy bylo určeno pohlaví jedinců, pouze u žen, a to v pozici na levé ruce.

Datace:

Sapropelitové náramky pocházející z Moravy byly datovány pouze ve dvou případech, a to do stupně LT B2 neboli do střední doby laténské.

Graf 8

6.1.2 Nánožníky

Tab. 2 : Početní zastoupení nánožníků z hlediska materiálu

Materiál:	Čechy:	Morava:	Celkem:
Bronzové nánožníky	93 ks	85 ks	178 ks
Železné nánožníky	0 ks	0 ks	0 ks
Sapropelitové nánožníky	0 ks	0 ks	0 ks

Z hlediska podoby evidují bronzové nánožníky vyrobené z hladké tyčinky zdobené vroubkováním s rozšířenými konci. Ty jsou typické ve fázi LT B1 a nejčastěji jsou nošeny v symetrické poloze na obou nohou. Ve shromážděném souboru jsem dále zaznamenala výskyt nánožníků z masivnější vývalkovitě profilované tyčinky s pečetítkovými konci a bronzové nánožníky vyrobené z hladkých dutých polokoulí. Tyto typy jsou charakteristické pro fázi LT B2 (Venclová 2008, 88-89).

Čechy

Z celkem 309 kusů kruhového šperku na území Čech představují nánožníky 24% (93 kusů). Materiálově se jedná výlučně o nálezy nánožníků vyrobených z bronzu (100%, tab. 2)

Nálezové okolnosti:

Častěji se bronzové nánožníky na těle zesnulých vyskytly na levé noze (33x), na noze pravé jich potom bylo jen o dva kusy méně (31x). Ve zbývajících případech nebyla poloha určena (devětkrát).

Nejčastější byly nánožníky v ženských hrobech (26x), u mužů se téměř nevyskytovaly (pouze dva kusy). Stejně tomu bylo i v případě dětských hrobů (také jen dvakrát). V sedmnácti případech nebylo určeno pohlaví jedinců v hrobových celcích.

Polohy:

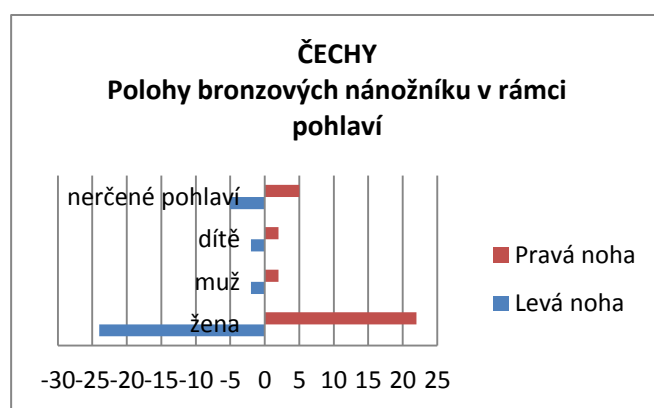
V ženských hrobech se nánožníky téměř shodně vyskytují jak na levé noze (24x), tak na pravé noze (22x). Ve třech případech potom nebyla poloha nánožníku zjištěna.

U mužů nepřevažovala žádná z poloh. Početně byl shodně zastoupen nánožník na levé i pravé noze (po dvou kusech). Obdobně na tom byly hroby dětské, kde bylo jako v předcházejícím případě zjištěno početně shodné zastoupení jak na levé, tak i na pravé noze (dvakrát) (graf 9).

Celkově v případě evidovaných bronzových nánožníků z oblasti Čech převažuje jeden typ nálezové okolnosti. Nánožníky se téměř výlučně vyskytovaly v ženských hrobech a byly nošeny nejčastěji jak na levé, tak i na pravé noze pohřbených jedinců. Ve většině případů registrujeme symetrické nošení na obou nohách.

Datace:

U datovaných exemplářů bylo nejvíce bronzových nánožníků v Čechách zastoupeno ve stupni LT B2. Jejich výskyt je však zaznamenán již od LT B1 až po LT C1.

Graf 9

Morava

Z celkového počtu 309 kusů kruhového šperku evidovaného z oblasti Moravy představují nánožníky 28% (85 kusů). Materiálově se jedná stejně jako v oblasti Čech výlučně o nálezy nánožníků vyrobených z bronzu (100%) (tab. 2)

Nálezové okolnosti

Bronzové nánožníky se vkládaly do hrobů na pravou nohu (41x) a téměř ve shodném počtu na nohu levou (39x), ve zbývajících pěti případech nebyla určena poloha, jednou se bronzový nánožník vyskytoval pod pánví jedince.

Nánožníky nejčastěji tvořily součást pohřební výbavy opět v ženských hrobech (23x), úplnou absenci výskytu těchto artefaktů jsem zaznamenala v hrobech mužských i dětských. V jedenadvaceti případech nebylo pohlaví jedinců určeno.

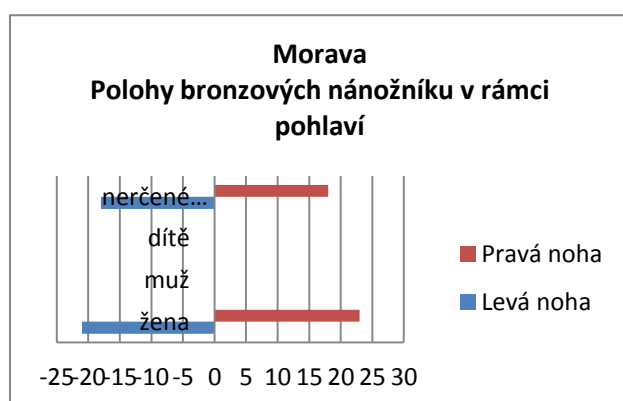
Poloha

V ženských hrobech byl zaznamenán téměř shodný výskyt s nepatrně větším počtem na pravé noze (23x) než na levé noze (21x). V jednom z případů se nánožník nacházel pod pánví jedince. V mužských hrobech nebyl zaznamenán jediný případ nánožníku. Obdobná situace nastala i u dětských hrobů, kde taktéž nebyl zjištěn žádný nánožník (graf 10).

Celkově se na Moravě nánožníky nejvíce nacházejí v ženských hrobech, umístěny byly se stejnou frekvencí jak na levé, tak i na pravé noze. Ve většině případů se vyskytuje jen symetrické nošení na obou nohách.

Datace

U většiny případů nebyly jednotlivé nálezy nánožníků časově zařazeny. U datovatelných exemplářů je jejich výskyt zaznamenán od LT B1 do LT C1. Nejvíce nánožníků spadalo do stupně LT B2.

Graf 10

6.1.3 Nápažník

Z hlediska tvaru se vyskytují bronzové nápažníky sedlové, železné uzavřené nebo otevřené a uzavřené švartnové nápažníky. Bronzové a železné nápažníky byly vyráběny z hladké či zdobené tyčinky s normálními nebo zesílenými konci. Vyskytují se většinou v hrobech s bohatší výbavou (např. Radovesice, Budinský-Waldhauser 2004, 51).

Čechy

Z celkem 388 evidovaných kusů kruhového šperku na území Čech představují nápažníky pouhých deset procent (40 kusů). Z hlediska použitého materiálu převažují nápažníky vyrobené z bronzu (37%), ty doplňují sapropelitové (33%) a železné jsou zaznamenány v nejméně případech (30%) (graf 11).

Graf 11

Nálezové okolnosti:

Nejvíce bronzových nápažníků bylo na těle zesnulého nalezeno na levé ruce (osmkrát), dále pak na pravé ruce (tři kusy). Ve třech případech nebyla určena poloha nánožníku.

Poloha:

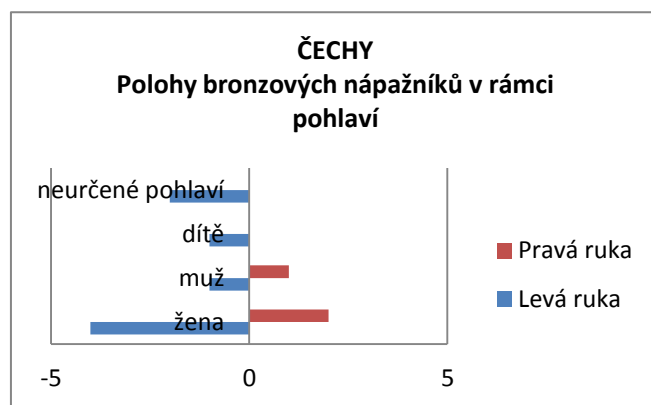
Bronzové nápažníky byly nejpočetněji zastoupeny v hrobech žen (7x), naopak u mužů se téměř nevyskytovaly (dvakrát), pouze v jednom případě byl nánožník uložen v dětském hrobě. V ostatních případech nebylo určeno pohlaví jedinců (5x). V ženských hrobech byly nalezeny nápažníky častěji na levé ruce (4x) než na pravé

(2x). V jednom případě nebyla v ženském hrobě určena poloha nápožníku. V mužských hrobech se bronzový nápožník vyskytl po jednom kuse na levé i pravé ruce. V dětských hrobech byl evidován bronzový nápožník pouze na ruce levé (graf 12).

Z výše popsaného lze vypočítat tendenci ukládání bronzových nápožníků spíše na levou ruku, nejčastěji do hrobu žen.

Datace

Výskyt bronzových nápožníků se ve sledovaném vzorku na území Čech pohybuje od LT B1 po LT C1, nejvíce exemplářů je datovaných do stupně LT B2.

Graf 12

Železné nápožníky

Železné nápožníky byly nalezeny s největší frekvencí na levé ruce (9x), naopak téměř vůbec na ruce pravé (pouze jedenkrát). Ve dvou případech nebyla vzhledem ke kostře pohřbeného jedince poloha známa.

Častěji se nacházely na tělech v hrobech žen (4x), u mužů se našel dvakrát, v hrobech dětí třikrát. Ve třech případech nebylo pohlaví jedince určeno.

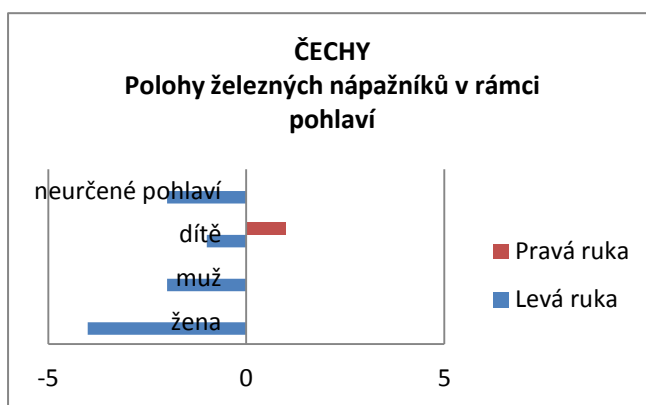
Polohy:

Ženy měly železný nápožník pouze na levé ruce (čtyřikrát). Stejně tak u mužů se v hrobech vyskytoval nápožník pouze na levé ruce (dvakrát). U dětí se železný nápožník vyskytoval jak na levé, tak i na pravé ruce (na každé paži jeden exemplář). V jednom případě nebyla poloha určena (graf 13).

Celkově u železných nápažníků pocházejících z území Čech je možné pozorovat tendenci ukládání skoro výhradně na levou ruku, nejčastěji byl vkládán do hrobu ženám.

Datace:

Železné nápažníky zaznamenáváme od stupně LT B1 po stupeň LTC1, nejvíce jich pochází ze stupně LT B2.

Graf 13

Sapropelitové nápažníky

Nejčastější výskyt sapropelitového nápažníku byl prokázán na levé ruce (v devíti případech), na pravé ruce se téměř nevyskytl (pouze dvakrát). Ve dvou případech nebyla určena poloha.

Nejčastěji byl sapropelitový nápažník součástí pohřební výbavy v ženských hrobech (7x), dále pak v hrobech dětských (3x), u mužů nebyl zaznamenán ani v jednom případě. Ve čtyřech případech nebylo určeno pohlaví jedinců.

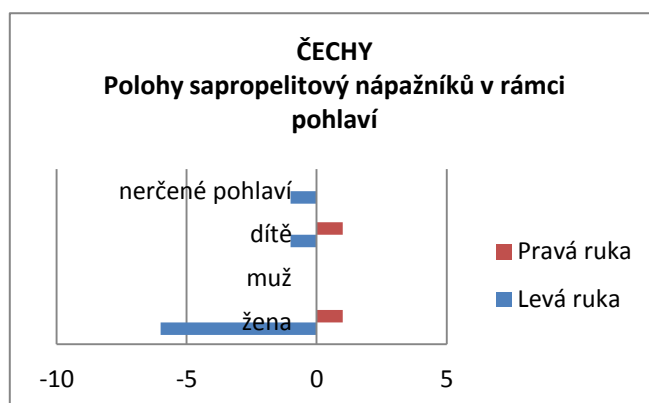
Poloha:

V ženských hrobech se vyskytl sapropelitový nápažník na levé ruce sedmkrát, na pravé ruce pouze jednou. V mužských hrobech nebyl nalezen ani v jednom případě. V dětských hrobech se vyskytl nápažník shodně na levé i pravé ruce po jednom kuse. Poloha nápažníku nebyla určena u jednoho dítěte (graf 14).

Celkově převažuje jeden typ nálezové okolnosti. Nejčastěji je preferováno umístění na levou ruku bez ohledu na pohlaví, nejvíce však byly vkládány do hrobů žen.

Datace:

Sapropelitové nápažníky pocházející z území Čech jsou řazeny do období LT B1-C1, nejvíce jich pochází ze stupně LT B2-C1.

Graf 14

Morava

Z celkového počtu 309 kusů kruhového šperku zaznamenaného na území Moravy představují nápažníky pouhých šest procent (20 kusů). Z hlediska materiálu byly nápažníky vyrobeny z bronzu (40%), sapropelitu (40%) a železa (20%) (graf 15).

Graf 15

Bronzový nápažník

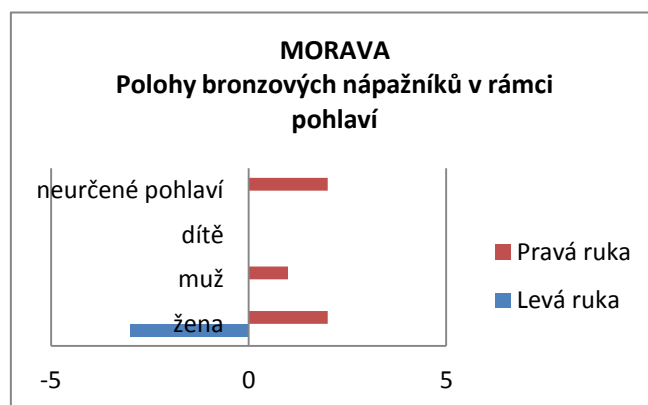
S největší četností byl bronzový nápažník zaznamenan na pravé ruce (5x), dále pak na levé ruce (3x).

Nejvíce bronzových nápažníků obsahovaly ženské hroby (pět kusů), mužské hroby pouze jeden. Naopak v dětských hrobech nebyl zaznamenán ani jedinkrát. Ve dvou případech nebylo určeno pohlaví jedinců.

Polohy:

V hrobech žen se vyskytly téměř ve shodném počtu na ruce levé (3x) i pravé (2x). V hrobech mužů byl evidován pouze jednou v poloze na pravé ruce. Z důvodu absence dětských hrobů nebyla evidována žádná poloha (graf 16).

Z výše popsaného vyplývá tendence ukládání bronzových nápažníků ve většině případů na pravou ruku. Nejvíce jich bylo nalezeno v hrobech žen a v hrobech s neurčeným pohlavím.

Graf 16

Datace:

Bronzové nápažníky z oblasti Moravy nebyly ve většině případů datovány, s výjimkou jednoho exempláře datovaného do stupně LT B2.

ŽELEZNÝ NÁPAŽNÍK

Nálezové okolnosti:

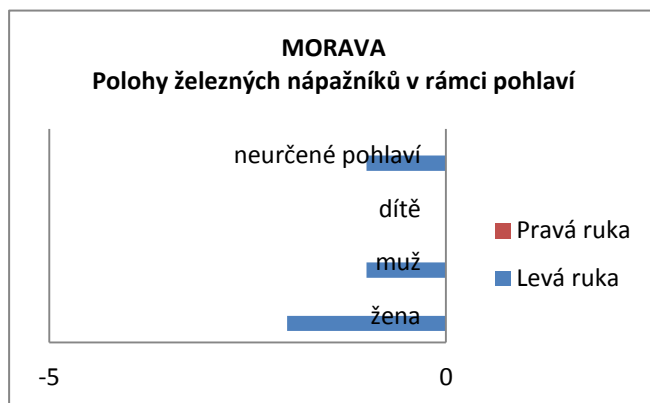
Železný nápažník pocházející z oblasti Moravy byl v souboru dat evidován pouze ve čtyřech případech, u nichž převládala výlučně pozice na levé ruce (4x). Z toho byly do hrobů žen vloženy dva, jeden byl v mužském hrobě, u dětí se nenašel. V jednom z případů nebylo určeno pohlaví jedince.

Ženy je měly na levé ruce (2x). U muže se vyskytl pouze jeden exemplář na levé ruce. U dětí z důvodu absence hrobů nebyla evidována žádná poloha (graf 17).

Z tohoto malého počtu exemplářů je v oblasti Moravy zjevná tendence ukládání železných nápažníků na levou ruku u všech kategorií.

Datace:

Datovány byly pouze dva případy a řazené jsou do stupně LT B2-C1.

Graf 17

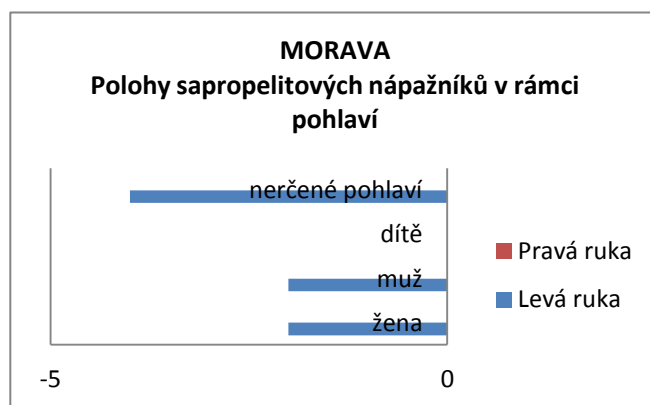
Sapropelitový nápažník

Celkem bylo na Moravě evidováno pouze osm kusů sapropelitových nápažníků. Ty se ve všech případech vyskytovaly na levé ruce. Nejčastěji se nacházely v hrobech s neurčeným pohlavím (čtyřikrát), po dvou pak byly u žen i mužů. Naopak v žádném z dětských hrobů nebyl sapropelitový nápažník zaznamenán (graf 18).

V tomto malém vzorku sapropelitových nápažníků z oblasti Moravy je dominantní tendence ukládání na levou ruku zesnulých jedinců.

datace:

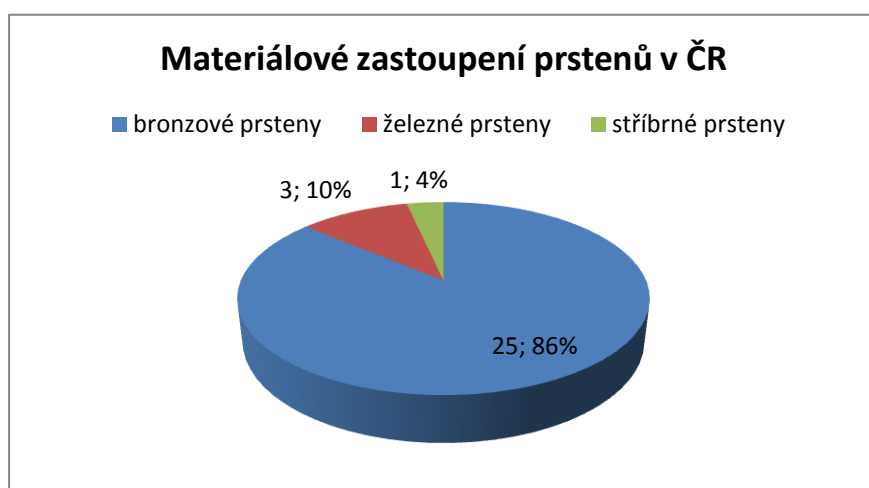
Datovány byly pouze tři exempláře, a to do časového období LT B1-C1.

Graf 18

6.1.4 Prsteny

Z celkového počtu 697 kruhových šperků v rámci České republiky představují prsteny pouhá tři procenta (29 kusů). Evidované prsteny v laténských hrobech byly nejčastěji vyrobeny z bronzu (86%), dále ojediněle ze železa (10%) a pouze jediný exemplář byl ze stříbra (4%) (graf 19).

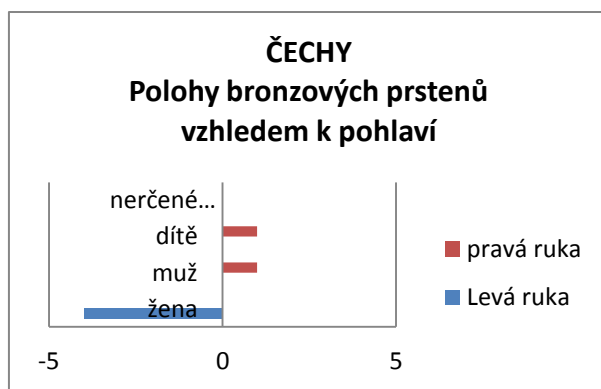
Graf 19

Čechy

Na území Čech byla drtivá většina prstenů bronzových (devět kusů), ojediněle pak železné (dva).

Bronzový prsten se nejčastěji vyskytoval na levé ruce (čtyřikrát), dvakrát pak na pravé. Nejčtenější byl v hrobech žen (3x) a v hrobech s neurčeným pohlavím jedinců (3x). Po jednom exempláři se pak našel u dětí a mužů. V ženských hrobech byl bronzový prsten nalezen pouze na levé ruce (4x). V mužských hrobech jen v jednom případě na pravé ruce (1x), stejně tak u dětí pouze na pravé ruce (1x). U třech případů nebylo určeno pohlaví jedinců (graf 20).

Z hlediska datace byl výskyt zaznamenán v LT B1-C1, nejvíce exemplářů pocházelo ze stupně LT B1.

Graf 20

Železný prsten byl evidován pouze ve dvou případech. Z hlediska pohlaví se jednalo o muže a ženu. Oba jedinci měli prsten navlečený na levé ruce. Datovaný byl pouze jeden exemplář, a to do stupně LT B1.

Morava

Na území Moravy jsem zaznamenala nejčastěji prsteny vyrobené z bronzů (16x). Dále pak pouze po jednom kuse prsten vyrobený ze železa a ze stříbra. Z hlediska tvaru převažují bronzové sedlové prsteny. Ty se na moravských pohřebištích objevují ve fázi LT B2 (Bučíková 1985, 176).

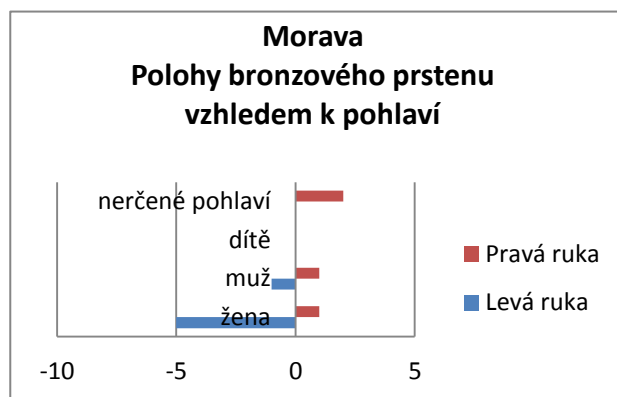
Bronzový prsten se častěji vyskytl na levé ruce (6x), s nepatrným rozdílem pak na pravé ruce (4x). Obvyklejší byl v hrobech žen (pětkrát), dále pak v hrobech s neurčeným pohlavím jedinců (čtyřikrát). Pouze ve dvou případech byl nalezen v mužských hrobech. U žen převažovala pozice bronzového prstenu na levé ruce (5x), naopak pouze v jednom případě byl na pravé ruce, jednou byl evidován u čela ženy. U mužů byl prsten shodně jak na levé (1x) tak i pravé ruce (1x) (graf 20). U dvou jedinců neurčeného pohlaví byl prsten pouze na pravé ruce. Ve zbývajících pěti případech nebyla poloha prstenu zjištěna. Z hlediska datace jsou zaznamenány od stupně LT B1-C1.

Železný prsten byl na Moravě zjištěn jenom jeden umístěný na levé ruce u jedince s neurčeným pohlavím (bez datace).

Stříbrný prsten měla pouze jedna žena na levé ruce (bez datace). Tento exemplář byl nalezen v bohatém hrobě mladé ženy, který obsahoval celkem čtyři

prsteny. Ojedinělý nález tohoto stříbrného prstenu je uveden bez bližšího popisu (Bučovice, Procházka 1937: 66-67).

V takto malém vzorku prstenů evidovaném na území Čech a Moravy se neprojevila žádná výraznější tendence, nejčastěji se vyskytovaly prsteny vyrobené z bronzů. Nepatrně více se zdá být preferována levá ruka. Prsteny byly ponejvíce nacházeny u žen, ale byly ukládány i do hrobů mužů a dětí v pozici na libovolný prst.

Graf. 20

6.1.4 Nákrčníky

Tabulka 3: Početní zastoupení nákrčníků z hlediska materiálu

materiál:	Čechy:	Morava:	celkem:
Bronzový nákrčník	11 ks	4ks	15 ks
Železný nákrčník	1ks	0 ks	1ks
Sapropelitový nákrčník	0 ks	0 ks	0 ks

Z celého souboru výše popsaných kruhových šperků na území České republiky představují nákrčníky pouhá tři procenta (16 kusů). Většina těchto kusů byla vyrobena z bronzů, pouze v jednom případě se na území Čech jednalo o nákrčník zhotovený ze železa (tab. 3).

Nálezy nákrčníků převažují na území Čech (12x). Nejvíce se jich našlo v hrobech žen (pět kusů), u jedinců s neurčeným pohlavím jich bylo šest a jeden

nákrční se nacházel u jedince, u kterého by se pravděpodobně mohlo jednat o muže. V hrobech dětí byla zaznamenána jeho absence.

Ve shromážděném souboru z území Čech jsem zaznamenala větší koncentraci nákrčníků pouze na jednom pohřebišti, a to čtyři kusy. Jedná se o bronzové nákrčníky s pečutítkovým nebo se zesíleným profilovaným ukončením. Z hlediska výzdoby se uplatňovalo rýhování, žebříčkové motivy či vývalky (Křinec, Sedláčková – Waldhauser 1987, 143-147). Zcela ojediněle se vyskytl železný nákrčník (Letky, Waldhauser 1987). Ty se objevují v chudších hrobech jako alternativy nákrčníků bronzových (Waldhauser 1999, 58). V Radovesicích byly nalezeny dva bronzové nákrčníky ve funkční poloze na krku ve dvou nejbohatěji vybavených hrobech v rámci pohřebiště. Oba bronzové nákrčníky s uzávěrem na západku lze považovat za předměty cizí provenience, snad z dílen v německém horním Porýní, z oblasti severního Švýcarska či ve východní Francii (Budinský- Waldhauser 2004, 49, 115)

Nákrčník se ve sledovaných hrobech na území Moravy téměř nevyskytoval (pouze čtyři exempláře). Ve shodném zastoupení se objevil v hrobech žen (2x) a poté u jedinců s neurčeným pohlavím (2x). V dětských a mužských hrobech se nevyskytl ani jednou.

Ve sledovaném souboru se v jednom případě vyskytl pseudopečetítkový nákrčník s tělem z tordovaného drátu křížového průřezu (Brno-Chrlice, Čižmářová 1990). Tento typ je v kontextu moravských pohřebišť zcela ojedinělý a jeho výskyt je řídce zaznamenán i z jiných území. Obdobné nálezy pocházejí z Karpatské kotliny či Dürrnbergu, častěji se tordované nákrčníky nacházejí v Champagni, nicméně i zde je pseudopečetítkové zakončení ojedinělé. Obdobný exemplář z tordovaného drátu s křížovým průřezem je znám jen ze Süßbergu v Horní Falci (Čižmářová 1990, 266). Dále zde byl zaznamenán bronzový nákrčník s pečutítkově zesílenými konci oddělenými od těla příčným žlábkem a žebrem, konce měl plasticky zdobené (Brno-Maloměřice, Čižmářová 2005, 77). Také se našel fragment z bronzové tyčinky zdobený nálitkami a plastickými spirálkami (Holubice, Čižmářová 2009, 76).

Nákrčníky se obecně v kategorii laténských kruhových šperků vyskytují poskromnu. Ve sledovaném souboru se nejčastěji objevovaly nákrčníky vyhotovené z bronzu na krku žen.

6.2. Vztah kruhového šperku k ostatní výbavě

V rámci analýzy kruhového šperku vzhledem k ostatní hrobové výbavě byl dále vybraný vzorek dat statisticky zpracován pomocí faktorové analýzy (dle E. Neustupného vektorové syntézy, 1997), jejíž výsledky budou zobrazeny pomocí faktorového skóre vyneseno do grafů. Cílem této části práce je zjistit, zda se kruhový šperk vyskytuje v hrobové výbavě zcela nahodile či s nějakou pravidelností vůči sobě navzájem i vzhledem k ostatním typům artefaktů obsažených v hrobech. Analýza byla provedena zvlášť pro oblast Čech a Moravy.

První zmínky o této statistické metodě zpracování archeologických pramenů se v prostředí české archeologie objevují již koncem 60. let 20. století (Neustupný 1969), na ně postupně navazují další archeologové a úspěšně tuto metodu aplikují na archeologický materiál (např. Neustupný 1978; Šmejda 2003; John 2005). Jedná se o statistickou metodu, která je určena k tomu, aby vyjádřila určité tendence (zákonitosti) v archeologických pramenech, které nejsou na první pohled patrné (Hendl 2009, 474). Šmejda uvádí, že: *„Každý hrob (chápaný jako výsledek neopakovatelné události) lze chápat jako průsečík celé řady struktur; kromě již zmíněné demografické pozice zemřelého lze uvést například jeho postavení ve společenské hierarchii, způsob a čas smrti, postdepoziční transformační procesy, chronologický vývoj pohřebních zvyklostí apod. Minimálně některé z těchto struktur nemusí být při pohledu na shromážděná data dostatečně nápadné k tomu, aby bylo možné si jich poměrně snadno všimnout bez použití komplikovanějších nástrojů. Pokud jsou však v datech přítomny, měla by je vektorová syntéza identifikovat, i když pouze v abstraktní rovině (tj. nalezením určitých závislostí v datech, jejich vysvětlení je již záležitostí archeologa (Šmejda 2003, 181).“*

Nyní stručně popíši postup práce. Faktorová analýza byla provedena v programu STATISTICA 12. Do této fáze syntézy struktur vstupovala matice se 321 řádky z celkového počtu 319 hrobových celků obsahujících v pohřební výbavě kruhový šperk. V následující fázi bylo nutné zvolit počet deskriptorů, které vykazují

dostatečný počet zastoupení v datovém souboru, tzn., že byly zvoleny takové artefakty, které se nacházely nejméně v pěti procentech hrobů (Šmejda 2003,183). Celkem bylo vybráno patnáct deskriptorů. Jsou to: meč, hrot kopí, botka, štít, opasek, železná spona, bronzová spona, nákrčník, železný náramek, bronzový náramek, nápažník, spropelitový kruh, prsten, nánožník a nádoba (keramika).

Prvním krokem vyhodnocení dat pomocí faktorové analýzy je výpočet **korelační matice**, kde jsou uváděny koeficienty, které, jak píše Neustupný, udávají „závislost mezi jednotlivými deskriptory“. Korelační koeficienty představují seskupení všech jednotlivých artefaktů a charakterizují míru korelace, tzn., že představují výskyt nebo naopak absenci artefaktů v hrobových celcích, kde hodnota -1 vyjadřuje minimální a +1 maximální korelovatelnost, naopak interval pohybující se kolem nuly je považován za statisticky nevýznamný (Neustupný 1997, 240).

Následujícím krokem je **výpočet faktorů** (takzvaných vlastních čísel) za pomoci ortogonalizace korelační matice (Neustupný 1997, 240). Ortogonalizace se realizuje za pomoci matematického algoritmu. Jednotlivé faktorové zátěže znovu nabývají hodnot, které se pohybují v rozhraní od -1 do +1, stejně jako tomu bylo v případě korelačních koeficientů, a přesněji udávají míru, jak je deskriptor charakteristický pro dané faktory jako celek. V této fázi je nutné vybrat, které faktory budou zvoleny, respektive je třeba vyřadit faktory s vlastními čísly menšími než jedna (Neustupný 2005, 131-132). V tomto případě tabulka vlastních čísel vygenerovala faktory s vlastním číslem větším než 1, celkem bylo vyčleněno pět faktorů pro oblast Čech a šest faktorů pro oblast Moravy, které představují téměř 62% variability daného souboru (obr. 1a).

Následně jsem provedla rotaci faktorů metodou Varimax raw, čímž byla získána tabulka faktorových zátěží. Pomocí rotace seřadí faktorové koeficienty deskriptory na základě jejich typičnosti pro každý konkrétní faktor (Neustupný 1997, 241-241).

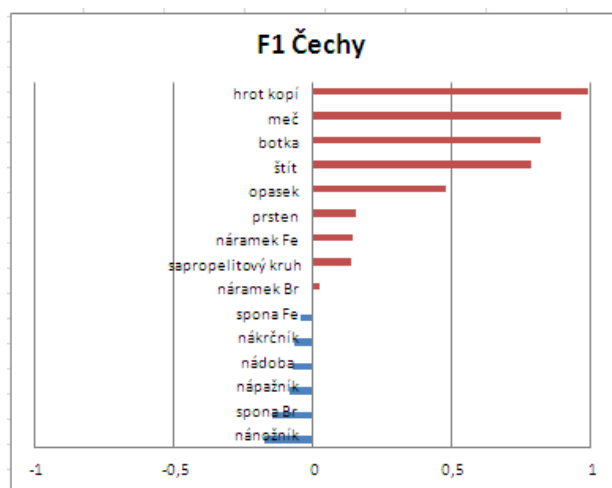
Po učinění všech předchozích kroků získáme výsledky faktorové analýzy v podobě hodnot faktorových zátěží z pěti a šesti extrahovaných faktorů (obr.2a). Ty představují původní jednotlivé deskriptory a jejich typičnost pro konkrétní faktor a zároveň i vztah, jak evidentní je každý faktor pro jednotlivé entity původního

deskriptivního systému (Neustupný 1997, 242). Samotné faktorové skóre bude využito pro validaci každého faktoru.

Nejvyšší absolutní hodnoty faktorových zátěží představují nejvýznamnější deskriptory pro interpretaci daného faktoru. Naopak hodnoty blíží se nule mají pouze malý význam. Vysoké hodnoty faktorů, kladné i záporné, tvoří bipolaritu, ta představuje skupiny, které vytvářejí strukturální opozice, v těchto případech se deskriptory navzájem vylučují (Šmejda 2003, 186).

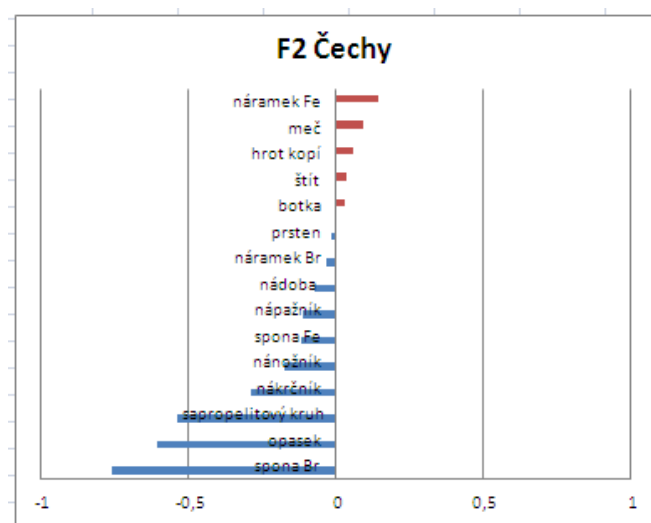
Čechy:

Faktor 1

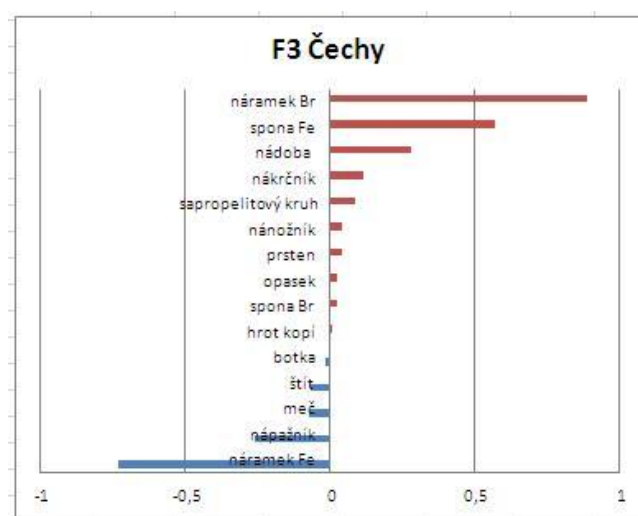
V případě prvního faktoru lze sledovat vztah nejvýraznějších struktur a jejich společného výskytu u deskriptoru hrot kopí, meč a případně botka nebo štít. Ostatní zjištěné hodnoty jsou již nevýrazné, stejně tak tomu je i v případě opačného záporného pólu, který též nenabývá výrazných hodnot. Na základě tohoto popisu lze faktor jedna označit jako monopolární. Tento faktor charakterizuje typy artefaktů přisuzované výhradně mužským hrobům, které jsou označovány jako pohřby laténských bojovníků. Můžeme tedy konstatovat, že tento faktor je možné přiřadit k mužským hrobům patřícím k bojovnické vrstvě.

Faktor 2

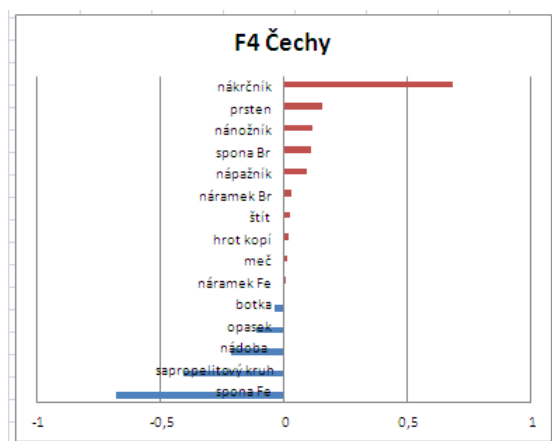
V případě faktoru dva zde na první pohled výrazně korelují deskriptory bronzová spona a opasek, které v menší míře doplňuje spropelitový kruh. Faktor 2 lze označit též za monopolární. Ostatní deskriptory nabývají méně významných hodnot.

Faktor 3

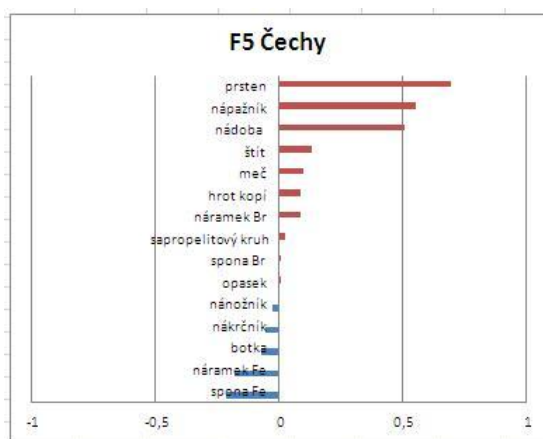
Faktor tři představuje výrazně bipolární faktor s významnými koeficienty na kladném i záporném pólu. Na první pohled vylučuje společný výskyt deskriptorů železný náramek na jedné straně a bronzový náramek na straně druhé, které se vůči sobě nacházejí v opozici. S bronzovým náramkem se naopak nejčastěji vyskytly železné spony

Faktor 4

Předposlední faktor čtyři reprezentuje strukturu společně se vylučujícího výskytu nákrčníků s železnými sponami, které jsou pro tento faktor typické. Ve sledovaném souboru se nejméně často vyskytují společně (graf 4).

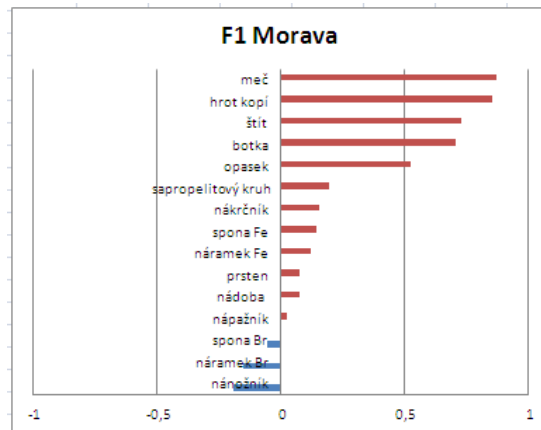
Faktor 5

V posledním, pátém faktoru dosahuje nejvyšších koeficientů v kladném poli deskriptor prsten korelující společně s nápažníkem a v menší míře s nádobou. Hodnoty ostatních deskriptorů nejsou statisticky významné.

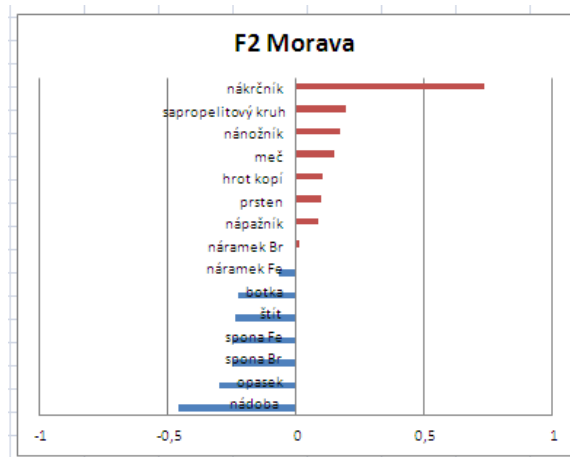
Morava

Faktor 1

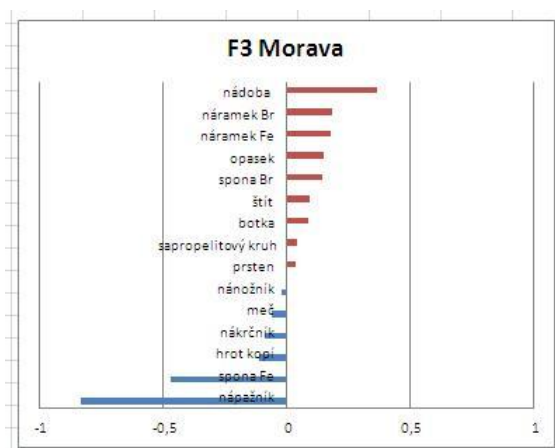
V případě prvního faktoru lze sledovat vztah nejvýraznějších struktur a jejich společného výskytu u deskriptoru meč a hrot kopí, které doplňuje štít a botka. Ostatní kladné hodnoty jsou již méně výrazné, stejně tak tomu je i v případě opačného záporného pólu, který též nenabývá výrazných hodnot. Na základě tohoto popisu lze faktor jedna označit jako monopolární. Tento faktor charakterizuje typy artefaktů prisuzované opět výhradně mužským hrobům, které lze označit jako hroby bojovníků.

Faktor 2

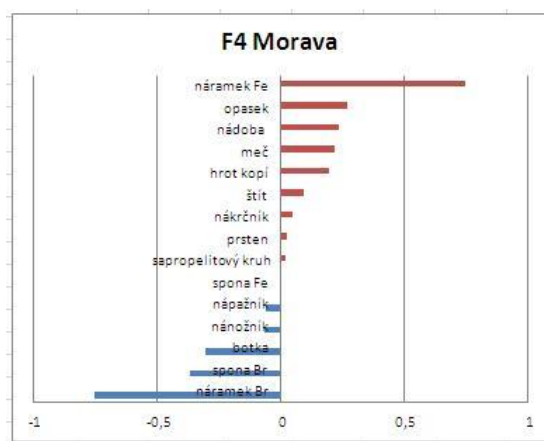
U faktoru dva můžeme zaznamenat jemnou tendenci navzájem se vylučujících deskriptorů nákrčník a nádoba. Ostatní hodnoty jsou již nevýrazné.

Faktor 3

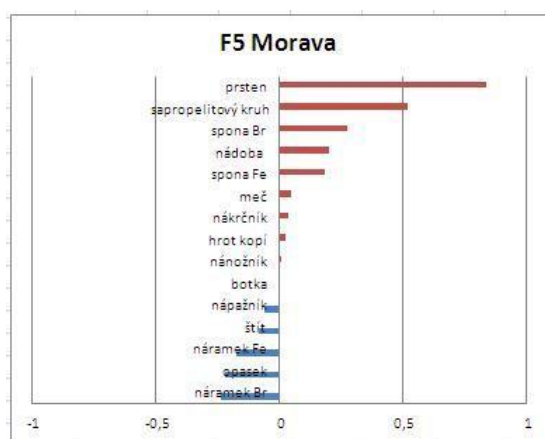
V případě faktoru tři lze sledovat vylučující se deskriptory nádoba společně s nápažníkem. Ostatní hodnoty jsou též statisticky nevypovídající.

Faktor 4

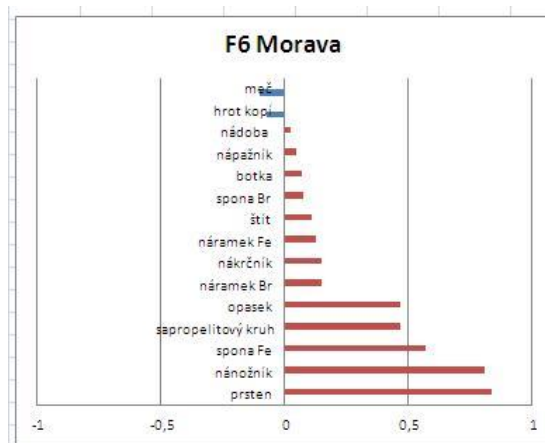
U faktoru čtyři můžeme pozorovat tendenci vylučujícího se deskriptoru železný náramek společně s náramkem bronzovým.

Faktor 5

V případě faktoru pět zde na první pohled výrazně korelují deskriptory prsten a spropelitový kruh. Faktor 5 lze opět označit za monopolární. Ostatní deskriptory nabývají méně významných hodnot.

Faktor 6

U posledního faktoru šest jsou na první pohled výrazné struktury mezi deskriptory nánožník a prsten, které se v souboru dat nacházely nejčastěji společně. V menší míře je doplňuje výskyt železné spony. U ostatní deskriptorů nejsou zaznamenány další výrazné hodnoty.

Srovnání Moravy a Čech:

Při porovnání faktorových skóre jednotlivých kontextů z oblasti Čech a Moravy jsou v obou případech shodně zaznamenány hroby obsahující bojovnickou výbavu, kde byl zjištěn nejčastější výskyt hrotu kopí společně s mečem nebo štítem. Další

shodné rysy u obou oblastí můžeme pozorovat v případě vylučujícího se společného výskytu bronzových a železných náramků (faktor 3 - Čechy). Obdobně tomu tak je i v případě vylučujícího se výskytu nákrčníků a keramických nádob. U ostatních artefaktů vyskytujících se společně s kruhovými šperky pak vykazují určité náznaky strukturovanosti prsteny a nánožníky.

U ostatních faktorů je již každá oblast rozdílná. Na základě výše popsaného společného či naopak vylučujícího se výskytu artefaktů pocházejících z hrobů, které obsahovaly kruhový šperk, je možné přes částečně odlišný vývoj v obou oblastech zaznamenat obdobné rysy v podobě uspořádání hrobové výbavy zesnulých jedinců.

7. VYHODNOCENÍ A SHRNUTÍ

Dosavadní poznatky a data získaná analýzou a syntézou u vybraných hrobových celků, které obsahují kruhový šperk, se nyní pokusím shrnout a porovnat jejich nálezy na území Čech a Moravy. Cílem práce je celkově zhodnotit výskyt kruhového šperku na území České republiky na základě těchto kritérií (blíže viz kap. 4 - Metoda práce): výskyt kruhového šperku z hlediska četnosti jednotlivých typů šperků v kontextech, početní zastoupení šperků v rámci pohlaví, způsob nošení kruhů (polohy) a jejich výskyt vzhledem k ostatní hrobové výbavě.

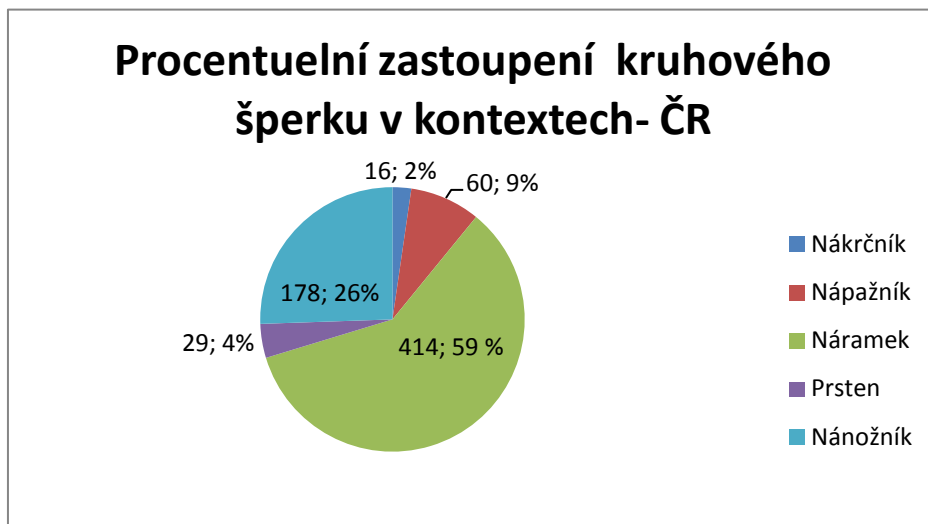
Vyhodnocení nashromážděných dat bylo provedeno základními kvantitativními metodami v databázovém programu Microsoft Office Access, Microsoft Office Excel (verze 2007) a v programu Statistica (verze 2012).

Analyzované hroby se šperky představují 47% všech prozkoumaných hrobů na lokalitách, ve zbývajících 53% hrobů se šperky nevyskytovaly.

7.1. Procentuelní zastoupení jednotlivých typů kruhového šperku v kontextech

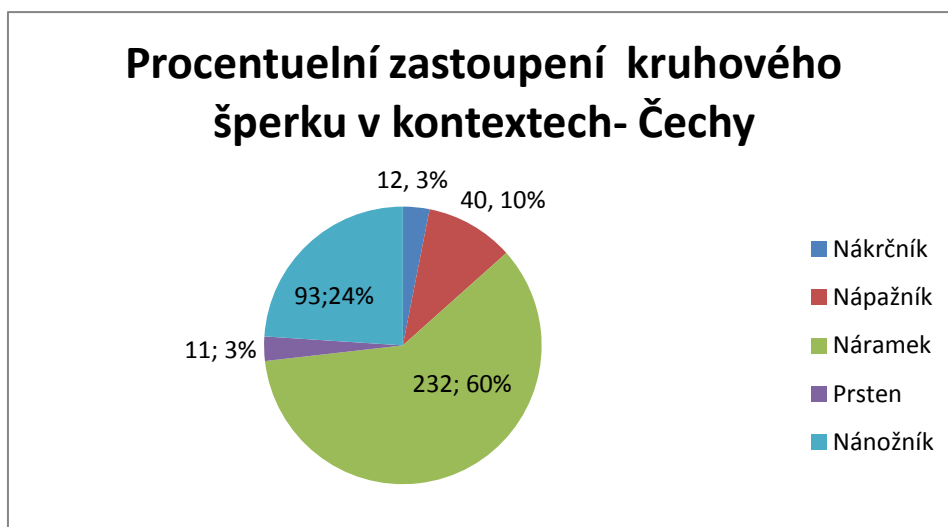
Ze souhrnného počtu 682 hrobů jsem evidovala 319 hrobů obsahujících kruhový šperk (viz. graf 21). Obecně lze říci, že z hlediska celkového výskytu

jednotlivých typů kruhového šperku dominují v pohřebních kontextech v rámci České republiky jednoznačně *náramky* (59%, 414 kusů). Druhým početně nejzastoupenějším typem jsou *nánožníky* (26%, 178 kusů). Nízkou míru výskytu v kolekci šperků vykazují zbývající druhy, jimiž jsou *nápažníky* (9%, 60 kusů), *prsteny* (4%, 29 kusů) a *nákrčníky* (2%, 16 kusů).

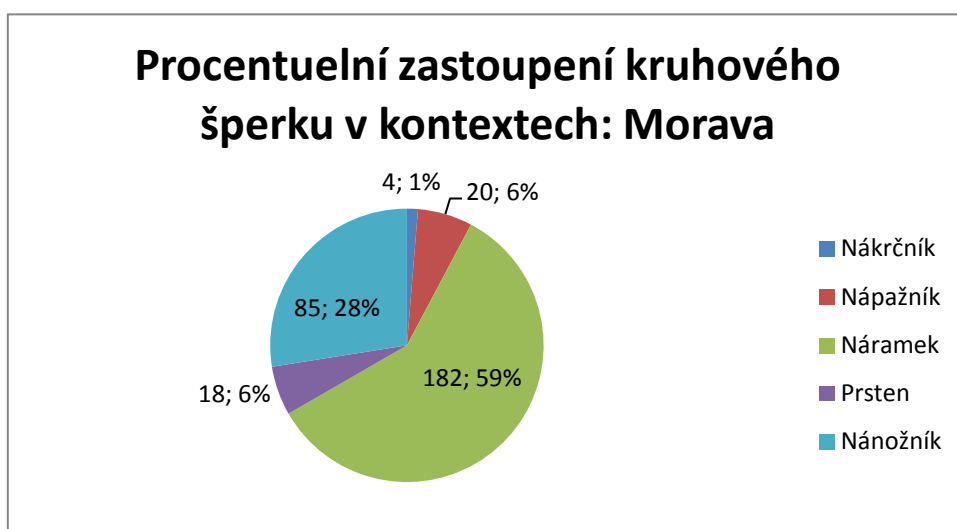
Graf 21

Laténské hroby v Čechách (186) obsahovaly celkem 388 kusů šperků. V kontextech českých pohřebních nekropolí u studovaného vzorku dominují *náramky* (60%, 232 kusů). Ty ve větší míře doplňují *nánožníky* (24%, 93 kusů). *Nápažníky* (10%, 40 kusů), *prsteny* (3%, 11 kusů) a *nákrčníky* (3%, 12 kusů) se ve studovaném vzorku vyskytují pouze minimálně. Charakteristickým materiálem pro výrobu šperků je u všech kategorií bronz, který je v menší míře doplněn šperky ze železa a sápropelitu (graf 22).

Graf 22

Laténské hroby na Moravě (133) celkem obsahovaly 309 kusů šperků. Z toho na moravských pohřebištích shodně dominují náramky (59%, 182 kusů) a v o něco menší míře jsou zastoupeny nánožníky (28%, 85 kusů). Velmi ojediněle jsem v hrobech zaznamenala přítomnost nápažníků (6 %, 20 kusů) a prstenů (6%, 18 kusů). Nákrčníky se na Moravě ve sledovaném vzorku oproti českému prostředí téměř vůbec nevyskytovaly (jedno procento, čtyři kusy) (graf 23). Z hlediska charakteru použitého materiálu je i v této oblasti pro výrobu šperků nejčastěji používán bronz, ojediněle pak železo či sapropelit. Pouze v jediném případě byl zaznamenán prsten vyrobený ze stříbra.

Graf 23

7.2. Četnost kruhového šperku vzhledem k pohlaví jedinců

V Čechách se v 82 ženských hrobech nelezlo 189 kruhových šperků, 24 mužských hrobů obsahovalo 42 kruhových šperků a devatenáct dětských hrobů mělo jako součást hrobové výbavy 32 kusů kruhového šperku. Velkou skupinu představují hroby s neurčeným pohlavím (dohromady 61 jedinců), kde bylo celkem zjištěno zbývajících 125 kruhových šperků.

Na Moravě bylo ve 41 ženských hrobech nalezeno celkem 112 kruhových šperků, dalších dvanáct mužských hrobů obsahovalo šestnáct kruhových šperků a pouhé dva hroby dětí obsahovaly tři kruhové šperky. V kontextu moravských

pohřebišť byla většina jedinců bez určeného pohlaví, z toho celkem 78 zemřelých mělo v hrobech uloženo 178 kruhových šperků (tab. 4).

Obecným předpokladem bylo, že výskyt šperků bude v největší míře zastoupen u ženského pohlaví, což se následně potvrdilo. U jedinců v těch hrobových kontextech, kde byla zaznamenána přítomnost kruhového šperku, dominují z hlediska pohlaví jednoznačně hroby ženské. Avšak je nutné brát v potaz velké množství jedinců s neurčeným pohlavím, u kterých nebyla provedena antropologická analýza, nebo nebylo možné pohlaví blíže určit. U ženských hrobů, kde bylo zohledněno antropologické určení pohlaví jak v Čechách, tak na Moravě, se jedná o ženy dospělé (adultus, matusus). Mužům a dětem byly šperky vkládány do hrobů velmi ojediněle.

Tab. 4. Početní zastoupení kruhového šperku vzhledem k pohlaví jedinců

	Žena jedinec/kr. šperk	Muž jedinec/kr. šperk	Dítě jedinec/kr. šperk	Neurč. pohl. jedinec/kr. šperk
Čechy	82/189	24/ 42	19/32	61/125
Morava	41/112	12/16	2/3	78/178

7.3. Způsob nošení kruhového šperku

Dalším aspektem, kterým jsem se v rámci studia kruhových šperků zabývala, je způsob nošení jednotlivých kategorií kruhů. Analýza dat (viz. kapitola 6) identifikovala určité tendence způsobu ukládání kruhových šperků do hrobů zesnulých.

Bronzové náramky byly bez výraznějších změn nalézány v pozici jak na levé, tak i na pravé ruce. V případě *železných náramků* lze bez ohledu na pohlaví jedinců pozorovat tendenci umisťovat náramky spíše na ruku pravou, přičemž u ženských hrobů se nacházely výlučně na této paži. *Sapropelitové náramky* jsem naopak zaznamenala téměř ve většině případů na levé ruce. Při srovnávání se u nich projevil totožné tendence v rámci obou zkoumaných oblastí s výjimkou Moravy, kde se sapropelitové kruhy nevyskytly v hrobech mužů a dětí. Setkáváme se i s výskytem identických náramků v pozici na obou rukou zároveň, dále i se zdvojeným a ztrojeným

výskytem na jedné paži nad sebou, ovšem to jen ve výjimečných případech. V mnoha situacích nebyla poloha určena, což může poukazovat na postdepoziční procesy v rámci hrobových kontextů.

Nánožníky se nejvíce vyskytují u žen, preferována není žádná z nohou, naopak ve většině případů je zaznamenáno symetrické nošení na obou dolních končetinách. Toto tvrzení se shoduje s dosavadními výsledky bádání. Při srovnání obou oblastí se tento trend potvrzuje v Čechách i na Moravě.

Nápažníky se obecně v hrobových kontextech vyskytovaly poskromnu. Nejčastěji jsem se setkala s bronzovými nápažníky, které ve výsledku naznačují, že v případě umístění není preferována ani jedna z paží. Železné nápažníky naopak vykazují výraznou *tendenci umístění na levou paži bez ohledu na pohlaví jedinců. Preference levé paže byla zaznamenána i v případě polohy sapropelitových nápažníků. Při srovnání českých a moravských zvyklostí se projevují shodné rysy v obou oblastech. Rozdíl tvoří pouze fakt, že na Moravě se ani v jednom z případů nápažník nenalezl v dětských hrobech.*

Prsteny jsou jako součást pohřební výbavy zcela ojedinělé. Tento typ kruhového šperku nevykazoval žádnou výraznou tendenci z hlediska umístění v důsledku jeho minimálního výskytu v hrobech. Obecně byly prsteny umisťovány na libovolný prst na pravou i levou paži.

Nákrčníky lze označit za vzácný typ kruhového šperku, co se týče jejich umístění, tak byly ve většině případů nalezeny ve funkční poloze na hrdle.

7.4. Výskyt kruhového šperku vzhledem k ostatní výbavě

Dále jsem se zabývala výskytem kruhového šperku vzhledem k ostatní výbavě ve sledovaných hrobech. Výsledky faktorové analýzy vykreslují hroby, kde navzájem koreluje bojovnícká výbava (meč, hrot kopí, botka). V případě těchto hrobů, které lze na základě výbavy označit za mužské, je možné pozorovat společný výskyt prstenů, železných náramků a stejně tak sapropelitových kruhů v oblasti Čech, na Moravě spíše častěji pouze se sapropelitovými kruhy. Z uvedených výsledků lze konstatovat fakt, že pokud mužům byly do hrobů vkládány šperky, jednalo se převážně o jiný materiál než

bronz, který se ukázal být spíše signifikantní pro ženské hroby. Zhodnocení souboru dat faktorovou analýzou přineslo další výrazný rys, a sice že pokud byly do hrobů vkládány bronzové náramky, ve většině případů se jejich výskyt vylučuje s náramky železnými a naopak. Tento jev platí pro obě studované oblasti. Další strukturovanost v datech ukazuje na častý společný výskyt prstenů a nápažníků v Čechách a prstenů a nánožníků na Moravě. Ostatní výsledky faktorové analýzy mají statisticky nevýznamné hodnoty.

7.5. Srovnání oblasti Čech a Moravy

Při vzájemném porovnání souboru dat z českých a moravských laténských pohřebišť musím konstatovat, že z celkového počtu nálezů převažuje kruhový šperk v kontextech českých pohřebišť. Avšak je nutné brát v potaz, že v Čechách bylo evidováno o 53 hrobů více. Naopak moravské lokality přes nižší počet sledovaných hrobových celků převyšují Čechy počtem prstenů vyskytujících se v hrobech. Materiál použitý na výrobu šperků se v těchto oblastech nijak zvlášť neměnil, v obou případech byl preferován bronz jako výchozí surovina. Taktéž byla shodně zaznamenána dominance výskytu kruhového šperku v ženských hrobech. Z hlediska polohy šperků se Čechy a Morava nijak výrazně neliší, spíše můžeme říci, že v souboru lze pozorovat obdobné zvyky ve způsobu nošení kruhů. Výsledky faktorové analýzy jde bez výraznějších změn považovat za obdobné na obou územích.

8. ZÁVĚR

Výchozí prameny pro studium laténských pohřebních nekropolí v Čechách a na Moravě jsou velmi hojné, prakticky nejsou známy analogie tak velké koncentrace osídlení v žádném z okolních států, které byly součástí rozsáhlého území někdejšího laténského světa. Z tohoto období jsou známy tisíce artefaktů, které jsou dnes deponovány v rámci muzejních sbírek. Vzhledem k otázkám, které si tato práce klade, je studie zaměřena na jednu z výrazných součástí nálezového fondu.

Ve své diplomové práci jsem se zabývala nálezy kruhových šperků, které byly součástí pohřební výbavy v hrobech pocházejících z horizontu tzv. plochých kostrových pohřebišť doby laténské (LT B-C1) na území České republiky. Kruhový šperk je možné pokládat za typickou součást pohřební výbavy laténských kostrových hrobů, tyto artefakty doprovázely jedince na onen svět napříč všemi věkovými kategoriemi. Studiu tohoto tématu byla doposud větší pozornost věnována z hlediska typologického třídění na Slovensku. V prostředí české archeologie se věnují jejich obecnému popisu syntetická díla, práce zaměřené na specializovanou výrobu a specifické výrobní procesy spojené s produkcí šperků (zpracování švartny) a díla studující skladby hrobových výbav v době laténské (garnitury). Pozornost je dále věnována otázkám sociálního postavení jedinců, které může přítomnost toho typu artefaktu spolu s ostatní výbavou v hrobě naznačovat.

Úvodní kapitoly práce seznamují s rámcem doby a základní charakteristikou kruhových šperků. Praktická část práce se opírá o nálezy ze vzorku kostrových pohřebišť, kde evidují kolekci 697 kruhových šperků. Získaná data jsou následně vyhodnocena v rámci jednotlivých teoretických otázek, které jsou podrobněji formulovány v kapitole Metoda práce.

Z předložené analýzy a syntézy problematiky kruhového šperku se domnívám, že způsob jejich ukládání do hrobů vykazuje patrný projev jistých tendencí až pravidel ve způsobu nošení. Jakési pravidelné vzorce byly v rámci zkoumaného materiálu zaznamenány z hlediska kombinací materiálu šperků vzhledem k pohlaví a poloze. Přestože byly tyto artefakty součástí hrobové výbavy žen, mužů i dětí, zdají se být určité typy kruhů spojovány pouze s jedním pohlavím. Zjištěným poznatkem,

shodujícím se s dosavadním stavem bádání, je, že kruhový šperk je signifikantním typem artefaktu pro ženské pohlaví. Nejčastěji se vyskytujícím typem kruhového šperku v mnou sledovaném vzorku jsou náramky. Moje studium potvrzuje fakt, že převažujícím materiálem pro výrobu kruhových šperků je bronz, jak v prostředí českém, tak i na Moravě. U tohoto materiálu se dále ukázalo, že je charakteristický pro ženské pohlaví. Stejně tak sápropelitové kruhy, u nichž byla zaznamenána téměř výlučně poloha na levé ruce, se vyskytují nejčastěji u žen (na Moravě pouze u nich). Naopak u náramků vyrobených ze železa byla zaznamenána tendence ukládání na pravou ruku, v případě ženských hrobů výlučně na ni. Dále je patrné, a shoduje se tak s dosavadním zjištěním, že náožníky byly vytvářeny výhradně z bronzu a nošeny převážně symetrickým způsobem na obou dolních končetinách. Ojedinělý výskyt nápažníků vykazoval také určité jemné tendence ve způsobu nošení, a sice že se železné a sápropelitové nápažníky s oblibou umísťovaly na paži levou. Prsteny a nákrčníky byly na základě vyhodnocení určeny jako vzácný typ kruhového šperku, jejichž výskyt, a to převážně u nákrčníků, je v kontextech laténských hrobů ojedinělý.

Mimo výše shrnutá pravidla způsobu umístění vzhledem k pohlaví a materiálu šperků, mohou tyto typy artefaktů reflektovat i jisté společenské vztahy a také určovat společenský status. Na závěr je nutné vzít také v potaz určitou symboliku, kterou patrně v rámci někdejších ideologických systémů šperky představovaly, zjistit tyto informace již bohužel vypovídací hodnota „mrtvých“ archeologických pramenů neumožňuje. Další poznatky by například mohly přinést kompletní analýzy materiálů, na základě kterých by bylo možné odvozovat původ šperků samotných, či přinést informace o jejich distribuci.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bouzek, J. 2009: Keltové českých zemí v Evropském kontextu. Praha.

Budinský, J. 1970: Libkovice (Mariánské Radčice), Jenišův Újezd, Hostomice. Významný naleziště doby Laténské v Podkrušnohoří. II. část Jenišův Újezd. Teplice.

Budinský, P. 1983: Keltské kostrové hroby z Podkrušnohoří ve sbírce teplického muzea, Teplice.

Bujna, J. 2005: Kruhový šperk z laténských ženských hrobů na Slovensku. Nitra.

Bureš, M. 1987: plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze. In: Archaeologica Pragensia 8, Praha, 5- 123.

Čižmář, J. – Valentová, J. 1977: Keltská pohřebiště na Čáslavsku a Kutnohorsku, In: Archeologické rozhledy XXIX, 178-196.

Čižmář, J. 1975: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. Památky archeologické 69. 417 – 437.

Čižmářová, J. 2001: Keltové na Moravě. Brno.

Čižmářová, J. 2004: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Brno.

Čižmářová, J. 2005: Keltské pohřebiště v Brně – Maloměřicích. Pravěk supplementum 14. Brno.

Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. Pravěk supplementum 19. Brno.

Doxanská, A. 2013: Laténské kostrové pohřebiště v Hostivicích, okres Praha – západ. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň.

Drda, P. – Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.

Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.

Filip, J. 1995: Keltská civilizace a její dědictví. Praha.

- Filip, J. 1995: Umělecké řemeslo v pravěku. Brno.
- Hendl, J. 2004: Přehled statistických metod zpracování dat. Analýzy a metaanalýza dat. Praha: Portál.
- Hložek, J. 2007: Hostivice, okres Praha – západ, lokalita „Palouky“. Nálezová zpráva Středočeského muzea v Roztokách. Díl I. Roztoky u Prahy.
- Holodňák, J. 1988: Keltská pohřebiště ve středním Poohří. Památky Archeologické LXXIX. 38-61.
- Holodňák, P. – Waldhauser, J. 1984: Předduchcovský horizont (Fáze LT.B1a) v Čechách. In: Archeologické rozhledy XXXVI, 31-48.
- John, J. 2005: Příspěvek ke struktuře pohřební výbavy v kultuře s volutovou keramikou. In: Neustupný, E. – John, J. Příspěvky k archeologii 2. Plzeň, 11-19.
- Kudrnáč, J. 1971. Zlato v Pootaví. Oblastní muzeum v Písku.
- Mangel, T. – Danielsová, B. 2014: Dostupnost zdrojů surovin a specializovaná výroba v době laténské. In: Živá archeologie. 39- 48.
- Mangel, T. 2009: Laténská pohřebiště v horním Polabí. Hradec Králové
- Meduna, J. 1960: K otázce dvojhrobů na moravských laténských pohřebištích. Sborník AÚ Brno I. 55 – 60.
- Meduna, J. 1980a: Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha.
- Michálek, J. 1985: Hrobové nálezy charakteru plochých keltských pohřebišť (LTB-C1) z jižních Čech. In: Archeologické rozhledy 37, 273-296.
- Moucha, V. 1964: Laténské nálezy na katastru města Slaného, In: Archeologické studijní materiály 1. 143- 158.
- Neustupný, E. 1969: Nové směry v archeologii. Dějiny a současnost 11, 38-42.
- Neustupný, E. 1978: Mathematics at Jenišův Újezd. In Waldhauser, J.: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen 2. Teplice. 40-66 (český překlad).

Neustupný, E. 1986: Sídlní areály pravěkých zemědělců. Památky archeologické 77, 226-276.

Neustupný, E. 1995: Úvaha o specializaci v pravěku. Archeologické rozhledy 47. 641-650.

Neustupný, E. 1997: Syntéza struktur formalizovanými metodami- vektorová syntéza. In: J. Macháček (ed.), Počítačová podpora v archeologii, Brno. 237-251.

Neustupný, E. 2005: Syntéza struktur formalizovanými metodami – vektorová syntéza. In: Neustupný, E. – John, J. Příspěvky k archeologii 2. Plzeň, 127-152.

Neustupný, J. 1946: Pravěk lidstva. Praha.

Pleiner, R. – Rybová, A. 1978: Pravěké dějiny Čechy, Praha.

Pleiner, V. 1979: Otázka státu ve staré Gálii: Ke společenskému zařízení u pevninských Keltů v pozdním laténském období. Praha.

Salač, V. 1990: Vývoj a struktura halštatského a laténského železářství v Podkrušnohoří ve světle nových nálezů. In: Památky archeologické LXXXI, 208-232.

Šmejda, L. 2003: Hlavní osy variability pohřebního ritu na lokalitě z mladšího eneolitu a starší doby bronzové u Holešova, okr. Kroměříž. In: Šmejda, L. – Vařeka, P. (ed.), Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Katedra Archeologie, 179-198.

Valentová, J. 1993: Výsledky záchranného výzkumu keltského kostrového pohřebiště v Kutné Hoře- Karlově. Archeologické rozhledy 45, 623- 643.

Venclová, J. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M. 2009: Němčice a zpracování skla v laténské Evropě. Archeologické rozhledy LXI. 383- 426.

Venclová, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.

Venclová, N. 1995: Specializovaná výroba: teorie a modely. Archeologické rozhledy 47. 541 – 564.

Venclová, N. ed. 2008: Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská.

Waldhauser, J. 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen. In: Archeologické výzkumy v Čechách, Krajské muzeum Teplice.

Waldhauser, J. – Salač, V. 1977: Keltská pohřebiště ve středním Pojizeří. Muzeum a současnost 1977,35-80.

Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stránce und Tuchomyšl. Bericht der Römisch – Germanischen Kommission 68.

Waldhauser, J. 1999: Jak se kopou keltské hroby. Laténské pohřebiště ze 4. – 3. století v Čechách. Praha.

Weinzierl, R. 1899: Das la téne- grabfeld von languest bei Bilin in Böhmen.

Zápotocký, M. 1973: Keltská pohřebiště na Litoměřicku, In: Archeologické rozhledy XXV. 139-150.

Literatura lokality:

Bučíková, E. 1985: Keltské kostrové pohřebisko v Nechvalíně, Študijné zvesti AÚ SAV 21, 137 - 186.

Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Regionální muzeum v Teplicích.

Čižmář, M. 1978: Keltské pohřebiště v Makotřasích, okres Kladno. In: Památky archeologické 69, 117 – 144.

Čižmářová, J. 1990: Laténské pohřebiště v Brně - Chrlicích. Archeologické rozhledy XLII, 257 – 268.

Čižmářová, J. 2005: Keltské pohřebiště v Brně – Maloměřicích. Pravěk supplementum 14. Brno.

Čižmářová, J. 2009: Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. Pravěk supplementum 19. Brno.

Čižmářová, J. 2011: Keltská pohřebiště na Moravě, okresy Brno- město a Brno-venkov. Brno. 99 -107.

Čižmářová, J. 2013: Keltská pohřebiště na Moravě, okresy Blansko a Vyškov. Brno. 136-142.

Filip, J. 1953: Keltské pohřebiště v Mistříně a žeh u moravských Keltů. Archeologické rozhledy V, 332 - 360.

Meduna, J. 1962: Laténské pohřebiště v Pustiměřských Prusích (okr. Vyškov)

Meduna, J. 1962: Laténské pohřebiště v Pustiměřských Prusích (okr. Vyškov), In: Sborník Československá společnosti archeologické, Brno, 167 - 185.

Procházka, A. 1937: Galská kultura na Vyškovsku. La Tène středomoravský. Slavkov u Brna, 93 - 95.

Sedláčková, H. – Waldhauser, J. 1987: Laténská pohřebiště ve středním Polabí, okres Nymburk. In: Památky archeologické 78, 143 – 147.

Sedláčková, H. – Waldhauser, J. 1987: Laténská pohřebiště ve středním Polabí, okres Nymburk. In: Památky archeologické 78, 150 – 152.

Waldhauser, J. 1987: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stránce und Tuchomyšl. Bericht der Römisch – Germanischen Kommission 68.

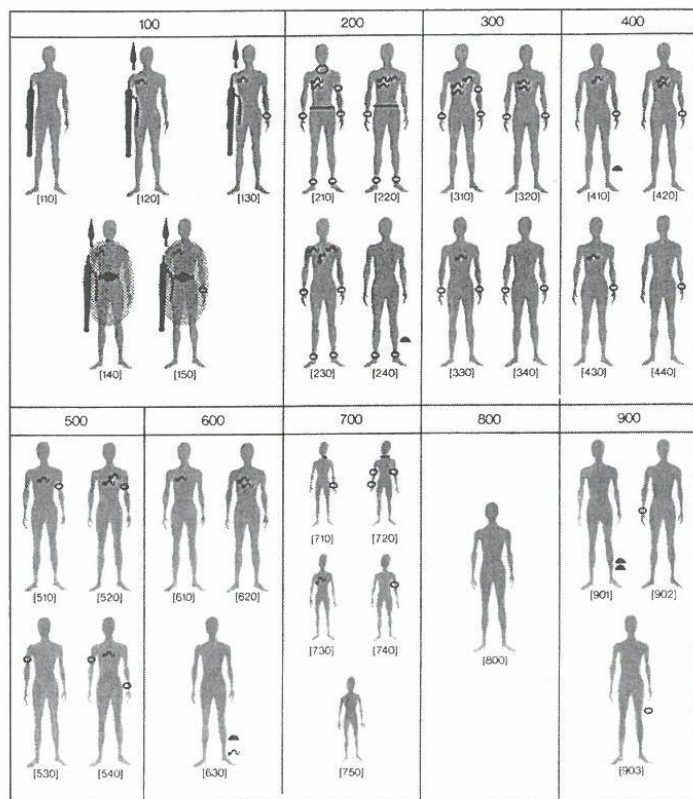
10. RESUMÉ

The submitted diploma thesis is dealing with findings of circular jewel coming from the middle La Tène period in a region of Bohemia and Moravia. The aim of the thesis is to briefly introduce the studied topic, to describe general formal characteristics of this type of an artifact including the description of materials, which the items are made of. In the following part of the diploma thesis, I analyse a group of 697 items from a total number of 319 graves, which are occurring themselves on flatty skeleton burial from a time period of LT B- C1. The synthesis of the thesis is dealing with a representation of single categories of circular jewel in percents, with a frequency according to sex, with a way of wearing the rings and with a connection of circular jewel compared to other items, which can be found in the graves in general.

There was a database made in a purpose of the thesis. The statistical evaluation was done with a use of factor analysis and simple kvantitative methods in database programs. The results are concluded by the end of the study. As a part of the thesis, there are relational database, graphs and tabs.

11. PŘÍLOHY

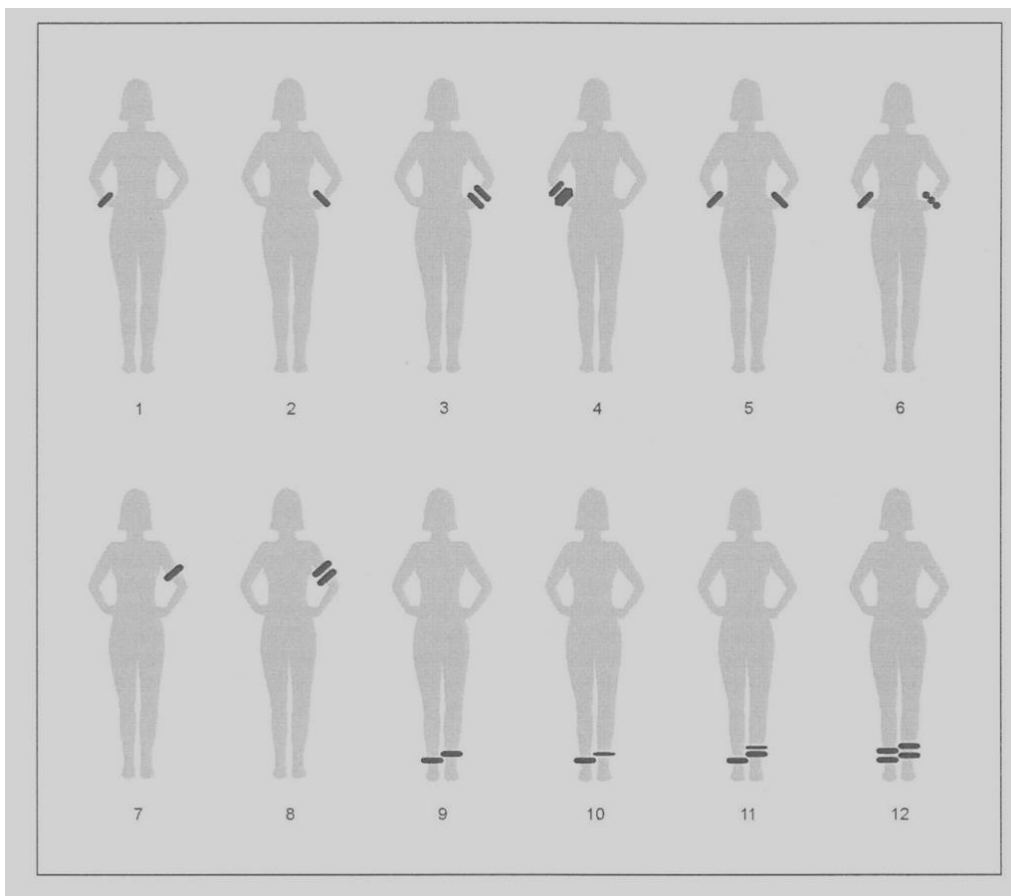
11.1. Obrazová část

Obr. 1. Garnitury (Waldhauser 1987, 40)

Obr.2. Ukázka plastického stylu na bronzovém nánožníku z Plaňan (Venclová 2008, 92)

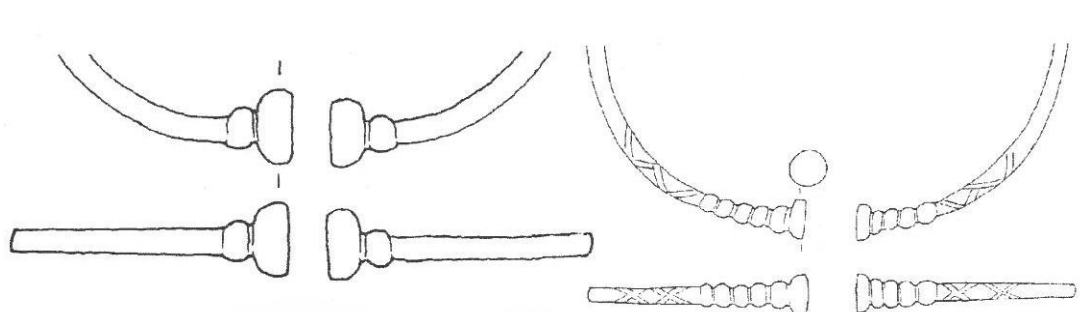
Obr. 3. Základní polohy a kombinace způsobu nošení kruhů u ženského kroje (Bujna 2005)

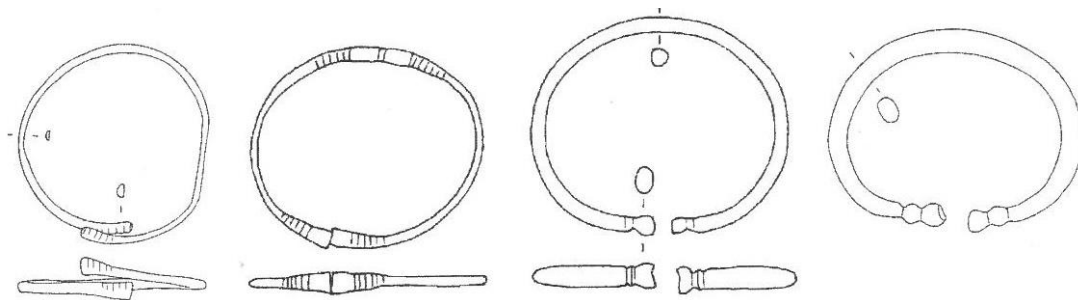
Obr. 4. Plastika muže s nákrčníkem ze Mšeckých Žehrovic (Venclová 2008, 90)

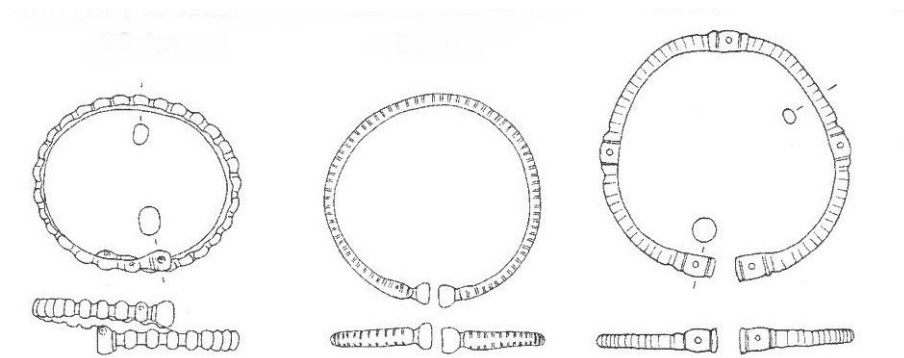
Obr. 5. Nákrčník z Hostivic (Hložek 2006)

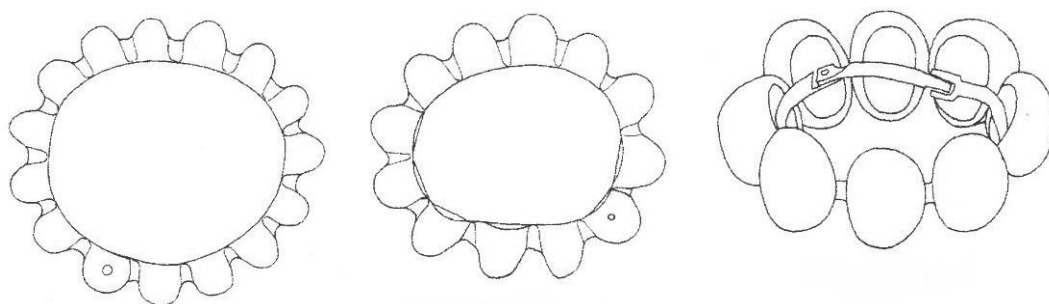
Obr. 6 Ukázka pečetítkového zakončení na nákrčnicích (Bujna 2005)

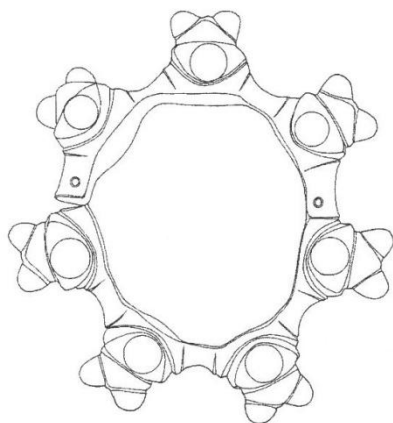
Obr. 7. Ukázka pečítčkového zakončení na náramcích (Bujna 2005)

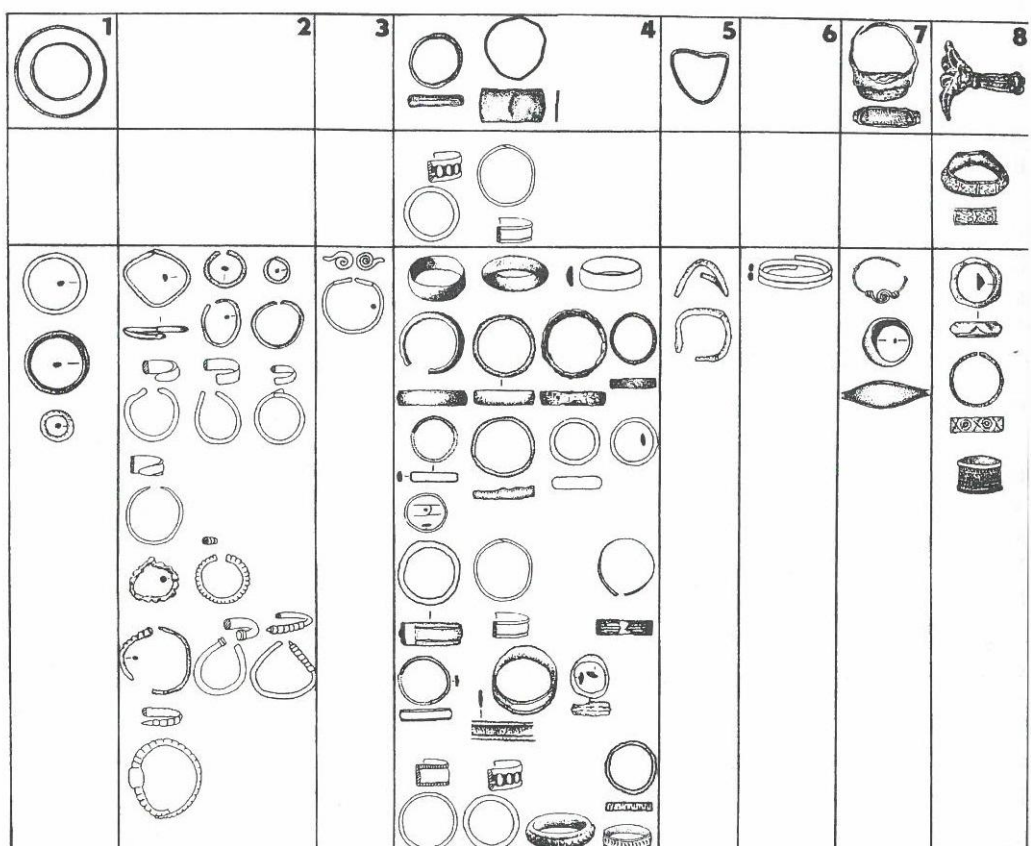
Obr. 8. Ukázka náramku s rýhováním (Bujna 2005)

Obr. 9. Ukázka kruhů z hladkých dutých polokoulí

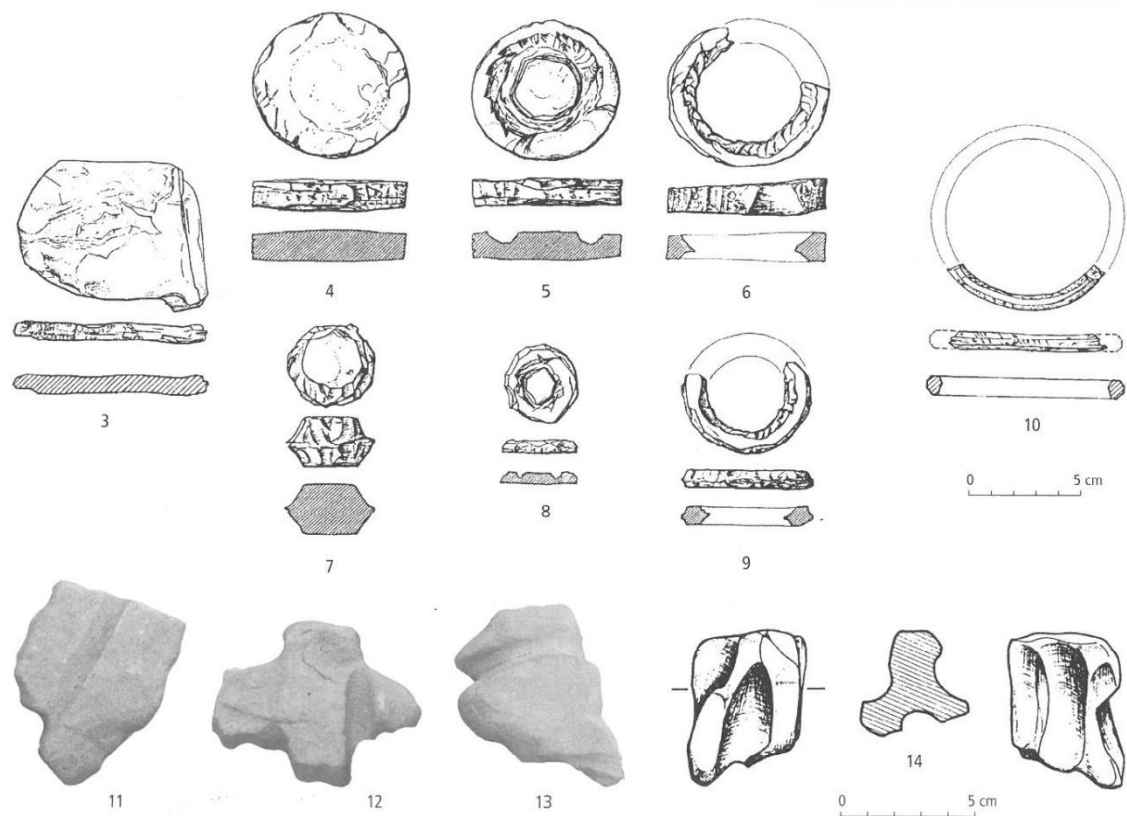
Obr. 10. Ukázka šnekovité výzdoby na náložníku (Bujna 2005)

Obr 11. Typologie prstenů z Čech (Waldhauser 1999)

Obr. 12. Kounovská sloj a ukázka experimentální výroby švartny (Venclová 2008)

Obr. 13. Jednotlivé fáze výroby švartnových náramků, pískovcové brousky (Venclová 2008)

Obr. 14. Fragменты skleněných náramků ze Stradonic (Venclová 2008)

Obr. 15. Experimentální zpracování skla (Venclová 2008)

11.2. Data faktorové analýzy

VI. čísla (Čechy)				
Extrakce: Hlavní komponenty				
Hodn.	vl. číslo	% celk. rozptylu	Kumulativ. vlast. číslo	Kumulativ. %
1	3,347275	22,31516	3,347275	22,31516
2	1,970545	13,13696	5,317819	35,45213
3	1,687559	11,25039	7,005378	46,70252
4	1,286597	8,57731	8,291975	55,27983
5	1,040265	6,93510	9,332240	62,21493

VI. čísla (Morava1)				
Extrakce: Hlavní komponenty				
Hodn.	vl. číslo	% celk. rozptylu	Kumulativ. vlast. číslo	Kumulativ. %
1	3,172333	21,14889	3,172333	21,14889
2	1,683468	11,22312	4,855802	32,37201
3	1,552755	10,35170	6,408556	42,72371
4	1,379731	9,19821	7,788287	51,92192
5	1,134936	7,56624	8,923223	59,48815
6	1,039441	6,92961	9,962665	66,41776

Obr. 1a. Tabulka vlastních čísel Čechy, Morava

Faktor. zátěže (Varimax pr.) (Čechy)					
Extrakce: Hlavní komponenty					
(Označené zatěže jsou >,700000)					
Proměnná	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
meč	0,891322	0,091377	-0,073913	0,014230	0,096483
hrot kopí	0,897985	0,054686	0,003179	0,015784	0,087801
botka	0,821258	0,028559	-0,017355	-0,039056	-0,075178
štit	0,786506	0,031741	-0,065182	0,021574	-0,133799
opasek	0,477382	-0,608819	0,025884	-0,111028	0,002854
spona Fe	-0,042127	-0,117947	0,088096	-0,679998	-0,216478
spona Br	-0,146230	-0,759436	0,223477	0,109987	0,003778
nákrčník	-0,070339	-0,290658	0,115663	0,682403	-0,058939
nápažník	-0,083414	-0,115123	-0,262936	0,090205	0,553713
náramek Fe	0,142608	0,169832	-0,733252	0,002908	-0,179921
náramek Br	-0,022193	-0,034698	0,889224	0,027819	-0,086909
sapropelitový kruh	-0,135733	-0,539555	-0,386184	-0,405854	0,021057
prsten	0,151884	0,017028	0,039473	0,154730	0,692775
nánožník	-0,176769	-0,751539	0,043024	0,113259	-0,026964
nádoba (keramika)	-0,074782	0,142155	0,280676	-0,214777	0,506850

Proměnná	Faktor. zátěže (Varimax pr.) (Morava1) Extrakce: Hlavní komponenty (Označené zatěže jsou >,700000)					
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6
meč	0,871791	0,145699	-0,063613	0,215330	0,046165	-0,100403
hrot kopí	0,853930	0,103080	-0,112635	0,195967	0,023492	-0,070905
botka	0,704910	-0,224391	0,085670	-0,308747	-0,005617	0,066062
štit	0,726516	-0,239885	0,089207	-0,089221	-0,085219	0,109369
opasek	0,525533	0,148617	0,149279	0,268549	-0,218448	0,463977
spona Fe	0,140702	-0,249989	-0,472567	-0,007986	0,182316	0,566579
spona Br	-0,058103	0,523914	0,144875	-0,370940	0,272150	0,071501
nákrčník	0,153461	0,734368	-0,088489	0,044094	0,033430	0,145389
nápažník	0,025040	0,084859	-0,832124	0,034959	-0,062029	0,046943
náramek Fe	0,117627	-0,069235	0,179213	0,744734	-0,178333	0,124507
náramek Br	-0,152141	0,013797	0,185069	-0,756168	-0,235309	0,148466
sapropelitový kruh	0,195056	-0,302307	0,042121	0,018884	0,517808	0,465199
prsten	-0,061454	0,094481	0,033964	0,023732	0,836566	-0,004101
nánožník	-0,193497	0,170461	-0,023147	-0,069943	0,002005	0,808755
nádoba (keramika)	0,076607	-0,461433	0,366699	0,231038	0,196476	0,229664

Obr 2a. Faktorové zátěže Čechy, Morava

Proměnná	Korelace (Čechy) ChD vynechána případově N=188														
	meč	hrot kopí	botka	štit	opasek	spona Fe	spona Br	nákrčník	nápažník	náramek Fe	náramek Br	sapropelitový kruh	prsten	nánožník	nádoba (keramika)
meč	1,00	0,85	0,59	0,63	0,34	-0,06	-0,21	-0,09	-0,03	0,16	-0,10	-0,14	0,19	-0,20	-0,06
hrot kopí	0,85	1,00	0,69	0,54	0,34	-0,09	-0,18	-0,08	-0,05	0,08	-0,04	-0,12	0,16	-0,17	-0,05
botka	0,59	0,69	1,00	0,65	0,24	0,02	-0,12	-0,05	-0,08	0,13	-0,06	-0,08	0,06	-0,12	-0,04
štit	0,63	0,54	0,65	1,00	0,27	-0,06	-0,13	-0,06	-0,00	0,17	-0,04	-0,09	-0,06	-0,13	-0,04
opasek	0,34	0,34	0,24	0,27	1,00	0,08	0,32	0,06	-0,02	0,02	0,05	0,20	0,06	0,20	-0,10
spona Fe	-0,06	-0,09	0,02	-0,06	0,08	1,00	0,06	-0,11	-0,06	-0,01	0,04	0,15	-0,11	-0,05	-0,06
spona Br	-0,21	-0,18	-0,12	-0,13	0,32	0,06	1,00	0,24	0,06	-0,18	0,20	0,15	-0,03	0,51	0,02
nákrčník	-0,09	-0,08	-0,05	-0,06	0,06	-0,11	0,24	1,00	0,02	-0,13	0,08	-0,06	0,09	0,16	-0,05
nápažník	-0,03	-0,05	-0,08	-0,00	-0,02	-0,06	0,06	0,02	1,00	-0,02	-0,17	0,01	0,08	0,04	0,02
náramek Fe	0,16	0,08	0,13	0,17	0,02	-0,01	-0,18	-0,13	-0,02	1,00	-0,53	0,03	-0,07	-0,16	-0,09
náramek Br	-0,10	-0,04	-0,06	-0,04	0,05	0,04	0,20	0,08	-0,17	-0,53	1,00	-0,28	-0,01	0,07	0,12
sapropelitový kruh	-0,14	-0,12	-0,08	-0,09	0,20	0,15	0,15	-0,06	0,01	0,03	-0,28	1,00	-0,06	0,30	-0,08
prsten	0,19	0,16	0,06	-0,06	0,06	-0,11	-0,03	0,09	0,08	-0,07	-0,01	-0,06	1,00	-0,07	0,07
nánožník	-0,20	-0,17	-0,12	-0,13	0,20	-0,05	0,51	0,16	0,04	-0,16	0,07	0,30	-0,07	1,00	-0,04
nádoba (keramika)	-0,06	-0,05	-0,04	-0,04	-0,10	-0,06	0,02	-0,05	0,02	-0,09	0,12	-0,08	0,07	-0,04	1,00

Proměnná	Korelace (Morava1) ChD vynechána případově N=133														
	meč	hrot kopí	botka	štit	opasek	spona Fe	spona Br	nákrčník	nápažník	náramek Fe	náramek Br	sapropelitový kruh	prsten	nánožník	nádoba (keramika)
meč	1,00	0,84	0,37	0,55	0,44	0,09	-0,06	0,16	0,05	0,19	-0,28	0,08	0,01	-0,18	0,01
hrot kopí	0,84	1,00	0,44	0,43	0,39	0,11	-0,11	0,20	0,08	0,15	-0,27	0,12	-0,08	-0,15	0,08
botka	0,37	0,44	1,00	0,49	0,31	0,08	-0,05	-0,02	-0,03	-0,04	0,05	0,20	-0,03	-0,07	0,11
štit	0,55	0,43	0,49	1,00	0,28	0,17	-0,10	-0,03	-0,05	0,18	-0,01	0,16	-0,07	-0,04	0,13
opasek	0,44	0,39	0,31	0,28	1,00	0,16	-0,03	0,12	0,02	0,29	-0,12	0,18	-0,11	0,14	0,12
spona Fe	0,09	0,11	0,08	0,17	0,16	1,00	-0,07	-0,01	0,18	0,05	-0,02	0,31	0,12	0,27	0,05
spona Br	-0,06	-0,11	-0,05	-0,10	-0,03	-0,07	1,00	0,10	0,02	-0,18	0,19	0,03	0,13	0,10	-0,18
nákrčník	0,16	0,20	-0,02	-0,03	0,12	-0,01	0,10	1,00	0,11	-0,07	-0,01	-0,08	0,06	0,14	-0,14
nápažník	0,05	0,08	-0,03	-0,05	0,02	0,18	0,02	0,11	1,00	-0,04	-0,10	-0,06	-0,04	0,05	-0,13
náramek Fe	0,19	0,15	-0,04	0,18	0,29	0,05	-0,18	-0,07	-0,04	1,00	-0,35	-0,01	-0,04	-0,04	0,15
náramek Br	-0,28	-0,27	0,05	-0,01	-0,12	-0,02	0,19	-0,01	-0,10	-0,35	1,00	-0,15	-0,05	0,11	-0,08
sapropelitový kruh	0,08	0,12	0,20	0,16	0,18	0,31	0,03	-0,08	-0,06	-0,01	-0,15	1,00	0,18	0,21	0,26
prsten	0,01	-0,08	-0,03	-0,07	-0,11	0,12	0,13	0,06	-0,04	-0,04	-0,05	0,18	1,00	0,06	0,08
nánožník	-0,18	-0,15	-0,07	-0,04	0,14	0,27	0,10	0,14	0,05	-0,04	0,11	0,21	0,06	1,00	0,05
nádoba (keramika)	0,01	0,08	0,11	0,13	0,12	0,05	-0,18	-0,14	-0,13	0,15	-0,08	0,26	0,08	0,05	1,00

Obr 3a. Korelační tabulka Čechy, Morava